

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Är det *Livsviktigt* att vara *Tillsammans*?

Synen på och användandet av två olika material i värdegrundsarbetet

Pernilla Karlsson & Katarina Niklasson

LAU370

Handledare: Eva Knuts

Examinator: Ninni Trossholmen

Rapportnummer: VT- 08-1030-7

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: Är det *Livsviktigt* att vara *Tillsammans*?

Författare: Katarina Niklasson, Pernilla Karlsson

Termin och år: VT 2007

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen

Handledare: Eva Knuts, etnologiska institutionen

Examinator: Ninni Trossholmen

Rapportnummer: VT08-1030-7

Nyckelord: Livsviktigt, Tillsammans, värdegrund, etik, barnsyn

Syfte: Vårt främsta syfte är att undersöka hur pedagoger använder sig av ”materialpaketen”, Lions quest *Tillsammans* och SET (Social och emotionell träning) *Livsviktigt*, i värdegrundsarbetet. Vi vill även sätta oss in i tankarna bakom materialen, genom att intervjua representanter för dem och genom att själva titta på materialen.

Huvudfråga: Vi vill genom studien belysa hur pedagogerna arbetar med materialen ute i praktiken och vi vill jämföra materialen.

Metod: Undersökningen grundar sig på en kvalitativ intervjustudie, som vi har genomfört med fyra pedagoger på olika skolor och även två representanter för två olika material som ingått i studien.

Resultat: Vi har kommit fram till att inga av de intervjuade pedagogerna har använt enbart något av materialen i sitt värdegrundsarbete utan plockar in annat och låter det genomsyra hela verksamheten. Vår studie visar att det är viktigt att anpassa sig efter barngruppens behov. Vår slutsats är att inget material behöver användas från pärm till pärm.

**Betydelse för
läraryrket:**

Värdegrundsarbetet är en viktig del för att utveckla empati och för att få skolarbetet att fungera bättre. Detta behöver inte nödvändigtvis ske genom att använda sig av ett material utan beror till stor del även på pedagogens förhållningssätt.

INLEDNING	4
Tidigare forskning och teorier	8
Värdegrunden	8
Värdegrund – grundade värden?	8
Syfte och problemformulering	9
Tidigare forskning	10
Utvärdering av Livsviktigt.....	10
Teoretisk anknytning	11
Behaviorismen	11
Konstruktivismen.....	12
Sociokulturell inriktning.....	12
Fyra barndomsförståelser	13
Det formbara barnet.....	13
Det goda barnet.....	13
Det emotionella barnet.....	14
Det förnuftiga barnet.....	14
Teorier bakom värdegrundsmaterialet	15
Känslor ur ett neurologiskt perspektiv	15
EQ – Emotionell intelligens.....	16
Social och emotionell träning	16
Etik och empati	17
Metod	18
Urval.....	18
Genomförande	19
Material	19
Tillsammans.....	19
SETs material Livsviktigt	21
Livsviktigtmaterialet.....	22
RESULTAT	23
Representant för Lions Quest	23
Man kan se arbetet med SET som en vaccination mot psykisk ohälsa	24
Värdegrunden	26
”Vi pratade inte om värdegrunden, den var inte modern då.”	26
Värdegrunden för dig.....	27
Elever som inte vill delta	27
Sammansättning av grupp.....	28
Mobbning.....	29
Personlighet - sur, grinig, aggressiv tant.....	29
Annan utbildning	29
Tidigare värdegrundsarbete	30
Materialen Tillsammans och Livsviktigt	31

Materialutbildning	31
Jag sätter ihop en egen värdegrund.....	31
Jämförelse av materialen	33
Cirkelskolan.....	37
Tobak och alkohol	38
Barnsyn.....	38
Triangelnskolan	39
Eleven.....	40
Pedagogernas reflektioner.....	40
Utvärdering.....	40
Arbetslag och värdegrund.....	41
Aktiv eller passiv	41
Eget ämne	42
Önska.....	Fel! Bokmärket är inte definierat.
ÄR LIVSVIKTIGT OCH TILLSAMMANS NÖDVÄNDIGT?	44
Litteraturförteckning.....	47
Tidnings- och Tidskriftsartiklar	48
Uppsatser	48
Icke publicerade källor	49
Internet.....	49
Bilaga 1 Frågelista representanter	
Bilaga 2 Frågelista	

Förord

Vi vill tacka våra familjer för att de ställt upp på både vår närvaro och frånvaro. Det har gått upp och ner, ibland skratt och ibland inte! Men hur som helst har det varit en givande period även om den också varit jobbig. Vi har arbetet tillsammans nästan hela tiden och diskuterat mycket. Vi tackar även vår handledare, Eva Knuts, som så tålmodigt stöttat oss under den här tiden. Vi vill också tacka våra informanter för utan dem hade det inte blivit någon studie.

Inledning

Vad är värdegrunden? Som blivande lärare har vi många frågor om värdegrunden och hur vi som pedagoger ska arbeta med värdegrundsfrågor i praktiken. Som Zackari och Modigh så klokt skriver måste man ”göra värdegrunden” för att ”lära värdegrunden”(Zackari & Modigh 2000, s 29). Värdegrundsarbetet i skolan kan se olika ut, beroende på hur man väljer att utforma detta. Valet står hos pedagogerna och det innebär ett ansvar för skolan att genomföra värdegrundsarbetet på ett sätt som de anser ändamålsenligt. Varje skola är idag skyldig att upprätta lokala arbetsplaner, då den nuvarande läroplanen för skolan är målstyrd och inte som tidigare metodstyrd.

Det står inskrivet i läroplanen för grundskolan att det är viktigt att förmedla värdegrunden. ”Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla”(Lpo 94 s 3).

Vi upplever att värdegrundsfrågor har ägnats relativt stort utrymme i samhällsdebatten och inom den pedagogiska debatten. Diskussioner kring bristen av respekt, moral och etik bland unga har lett till att frågor kring vad skolan anser, när det handlar om begrepp som demokrati, etik, social och emotionell kompetens har aktualiserats. Ola Sigurdsson, doktor i teologi uttrycker ”Viktig, komplicerad och kontroversiell – de är tre goda anledningar till att // ägna sig åt frågan om skolans värdegrund”(Sigurdson, 2002, s 5).

Genom attitydundersökningar utförda åren 1997 - 1999 kom det fram att en tredjedel av lärarna ansåg att problemen med kränkande behandling ökat och att nästan hälften tyckte att problemen med etik och moral har ökat(Orlenius, 2001, s 111). Det står även i läroplanen för grundskolan: ”Skolan skall främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Omsorg om den enskildes välbefinnande och utveckling skall prägla verksamheten. Ingen skall i skolan utsättas för mobbning”(Lpo 94, s 3).

Vi är två lärarstuderande som tidigare har arbetat inom förskolan respektive skola/skolbarnomsorgen. Under vår yrkesverksamma tid och även under vår verksamhetsförlagda utbildning har vi lagt märke till att det finns ett behov av social träning i klasserna. Som snart färdiga lärare är det angeläget för oss att medvetet kunna förhålla oss till och arbeta med värdegrunden och ser därför ett stort värde i att undersöka det praktiska arbetet i skolan genom två undervisningsmaterial. Vi har valt Lions Quests material *Tillsammans* och materialet *Livsviktigt* från SET (Social och Emotionell Träning). *Livsviktigt* och *Tillsammans* har varit de material som använts på de skolor där vi haft våra verksamhetsförlagda utbildningar (VFU).¹ Vi har även genom intervjuer fört samtal med pedagoger om att arbeta med värdegrundsfrågor i praktiken.

Vi vill jämföra materialen för att lättare kunna ta ställning till hur vi i vårt kommande yrke skall förhålla oss till och arbeta med värdegrunden. Vi tror att våra frågeställningar kan vara av intresse för såväl blivande som verksamma pedagoger, skolledare, politiker, föräldrar samt andra som av olika anledningar är intresserade av värdegrundsfrågor.

Tidigare forskning och teorier

Värdegrunden

Man kan få en känsla av att värdegrundsfrågor är något nytt men naturligtvis har skolan länge haft som uppgift att förmedla värden, inte ”bara” kunskap. Hedin och Lahdenperä (2000) menar att redan 1842, då folkskolan infördes, ansågs det självklart att skolan skulle förmedla de värden och den moral som rådde i samhället.

Ola Sigurdsson (2002) nämner fyra perspektiv, ur vilka det svenska skolsystemet sedan folkskolestadgans införande, har sett på etikens roll i skolan. Uppräkningen som följer gäller från förr till nu. Han menar att skolan skulle dana:

- ”kristna människor”
- ”Patriotiska medborgare i nationen Sverige”
- ”rationellt tänkande varelser”
- ”demokratiskt och internationellt orienterade människor”

En fråga är vilka tolkningar av de svenska läroplanerna som är möjliga för de som arbetar i skolan i dag och vilka människor de skulle kunna tänkas dana?

Värdegrund – grundade värden?

Värdegrund, ordet i sig är motsägelsefullt. ”Ordet värdegrund är sammansatt av två beståndsdelar: *grund* som är konkret: fast och hållbart samt *värde* som är abstrakt och ger en bild av något som är mjukt” (Hedin & Lahdenperä 2001:7 vår kursivering).

Det var nödvändigt att tala om värden som värden, oförytterliga värden, tydliggöra vilka de var, vilken roll de skulle spela i en läroplan och varför och vilket förhållningssätt man skulle ha till dem. Det var dessa diskussioner som formade de begrepp som vi valde att kalla värdegrunden. Det var de värden som skulle utgöra en grund för skolans arbete (Skolverket 1999 s 8).

Så beskriver Berit Hörnqvist, dåvarande skolråd och huvudsekreterare i läroplanskommittén och Ulf P. Lundgren, generaldirektör och ordförande i läroplanskommittén hur begreppet värdegrund kom fram (ibid). Här slås fast att det är ”oförytterligare” värden som ska utgöra grunden för skolans arbete. Det är alltså odiskutabla värden. Går inte detta mot själva tanken med värdegrunden?

Gunnel Colnerud menar att värdegrunden har blivit alltmer problematisk i det postmoderna samhället. Det uppkommer en spänning mellan talet om ”en gemensam värdegrund” och det faktum att det i klassrummen ofta finns flera religioner, etniska bakgrunder för att inte tala om många individer! (Colnerud & Hägglund 2004).

”Värden betecknar något som är eftersträvansvärt (gott). Ordet kommer från isländskan ’värði’ och är besläktat med ordet ’vörda’” (Orlenius, 2001 s 16).

Enligt Orlenius,(2001) är det vanligtvis två saker som menas med värdegrund; det ena är att det finns värden som inte är förhandlingsbara, som till exempel alla människors lika värden och det andra är att dessa värden utgör en minsta gemensam nämnare som alla bör vara

överens om. Men vilka värden som skolan ska enas om är inte lika lätt att säga. Däremot säger Johansson och Johansson (2003) att ”Allt mer betonas vikten av att etiska värden hålls levande. Man upptäcker att de demokratiska värdena och de mänskliga rättigheterna inte är givna, utan ständigt måste erövrats. Skolans roll i det här sammanhanget är uppenbar”(s 10). Detta visar att det är en komplex fråga om hur värdegrunden ska tolkas.

”Gemensamma värderingar” kan användas för att markera samhörighet och tillhörighet *inom* ett samhälle eller grupp. Söderström (2004) menar att det som utgör ett samhälles gemensamma kunskap är en uppsättning av grundregler och vanor som tas för givna av sociala institutioner som till exempel förskolan. Såsom den gemensamma värdegrunden är artikulerad kan den användas för att skapa mening, självkänsla, identitet, värdighet och samhörighet men samtidigt stänger den ute andra värderingar. Det kan exemplifieras med att skolan inte ska vara konfessionell, samtidigt som skolans etik ska ha sin grund i kristen tradition (Lpo94). ”Denna fråga var den mest kontroversiella av alla i samband med beslutet i riksdagen”, menar Orlenius (2001 s 23).

Styrdokumentet anger mål och principer för skolans verksamhet, det är sedan upp till varje skola att avgöra vilka metoder som ska användas. För att kunna diskutera dessa viktiga frågor gällande värdegrunden på skolorna, måste pedagogerna ha ett gemensamt språk. Detta kan kopplas till vad Colnerud och Granström menar med yrkesspråk. De menar att ”Yrkesspråkets viktigaste funktion är att vara ett kunskapsinstrument som hjälper yrkesutövarna att kodifiera och strukturera den samlade kunskap som finns inom yrkesgruppen. En sådan samlad och strukturerad kunskap kan hjälpa de yrkesverksamma att se samband, orsaksrelationer, förklaringsmodeller och förklaringar till företeelser inom yrket”(Colnerud & Granström, 2002 s 42). Verksamhetsmålen är knutna till kunskaper och uppnåendemål men varför finns inte detsamma vad gäller värdegrunden, undrar Orlenius (2001).

Syfte och problemformulering

Vårt främsta syfte är att undersöka hur pedagoger använder sig av ”materialpaketen”, Lions quest *Tillsammans* och SET (Social och emotionell träning) *Livsviktigt*, i värdegrundsarbetet. Vi vill även sätta oss in i tankarna bakom materialen, genom att intervjua representanter för dem och genom att själva titta på materialen.

Delfrågor har blivit:

Hur ser materialet ut?

Hur arbetar de olika pedagogerna med materialet?

Vilka tankar har representanterna om materialen?

Hur uppfattar de olika respondenterna värdegrunden?

Vi vill genom studien belysa hur pedagogerna arbetar med materialen ute i praktiken och vi vill jämföra materialen. Vilka teorier och vilken människosyn kan vi spåra i materialen?

Tidigare forskning

Det är inte lätt att dra gränsen för vad som ska räknas till tidigare forskning när det gäller värdegrund, då värdegrund inte är klart definierad. Värdegrundsarbete i skolorna kan bedrivas inom områden som *etik och moral*, *kränkande behandling* och *demokrati* men benämns inte alltid som värdegrund.

Vi inleder med att kort behandla några av de uppsatser som skrivits med värdegrunden i fokus. Hur arbetar man med människors själ och känslor i skolan? Detta är en av frågorna som ställs i uppsatsen ”Värdegrund och känslor i skolan: Vilka är förutsättningarna?”, skriven av Amir Noajnas (2008). I uppsatsen: ”Hur arbetar lärare i skolår 4-6 med värdegrunden?” menar författarna att lärare står inför ett svårt uppdrag då det gäller att i ett mångkulturellt samhälle fostra demokratiska medborgare (Opazo & Sandberg 2007).

Några namn återkommer i texterna kring värdegrund en av dessa är Kennert Orlenius som skrivit boken *Värdegrunden finns den?* (2001). Orlenius är fil. dr. i pedagogik vid högskolan i Skövde. Kennert Orlenius vill förmedla att allt prat om etik, moral och värdegrund aldrig blir mer än en pappersprodukt om inte pedagogerna börjar med att rannsaka sig själva. Han menar att det är viktigt att ställa frågor som: Var står jag? Hur tycker jag? Har alla barn samma rättigheter? Är jag beredd att öppna mitt klassrum för alla elever? Har vi en skola för alla barn? Orlenius har arbetat som lärare i grundskolan i drygt 15 år och har stor förståelse för det praktiska arbetet.

En annan refererad forskare är Ola Sigurdsson, docent i systematisk teologi som har skrivit boken *Den goda skolan*(2002). Sigurdsson betonar att skolan har till uppgift att fostra medborgare och inte endast förmedla kunskaper.

Gunnel Colnerud är docent i pedagogik och medförfattare till *Respekt för läraryrket*(2002) och *Etiska lärare – moraliska barn* (2004). Hon tycker att det är viktigt med yrkesspråk och yrkesetik.

I Umeå finns Värdegrundscentrum (VGC) där Joakim Lindgren arbetar. Han har gjort en sammanställning över den forskning som gjorts i Sverige avseende värdegrund (Lindgren 2003).

Utvärdering av Livsviktigt

I USA finns många olika program som ska hjälpa eleverna att utveckla deras sociala och emotionella intelligens. Programmen samlas under namnet SEL, vilket betyder social, emotional, learning. SET är en svensk variant av SEL. Det svenska projektet är utvärderat:

Psykisk ohälsa är ett större världsomfattande problem. Ett paket med utbildningstekniker som heter Social och Emotionellt Lärande, baserat på läraranvändning genom kognitiva och beteendemässiga metoder, som undervisar elever i självkontroll, social kompetens, empati, motivation och självmedvetenhet har visat lovande resultat i USA. Studien har pågått under två år i två försöksskolor och två kontrollskolor. Effekten på den psykiska hälsan har visat sig vara gynnsamma. Det verkar som om SET har potential att fungera effektivt som ett hälsofrämjande verktyg under skolperioden även om dess huvudsakliga effekt istället skulle kunna vara att förhindra psykisk ohälsa under tonåren. Effekten av studien var medelstor.

(www.fhi.se/templates/fhischoolpage_13011.aspx)

Teoretisk anknytning

I en sammanfattande översikt av internationell forskning rörande värdefrågor konstaterar Colnerud & Thornberg (2003) att det varit en positivistisk syn som rått där färdigställda hypoteser har prövats bland elever och lärare. Att vara elev i skolans verksamhet har historiskt sett inneburit att anpassa sig och att leva upp till mer eller mindre synliga förväntningar (vara tyst, följa regler, lyda, inhämta redan på förhand given kunskap etc). Det har också varit vanligt att barn blir bemötta som ännu inte kompetenta människor vilket står i kontrast till tanken om barn som medmänniskor och medborgare, som likvärdiga medlemmar i samhället (se t.ex. Johansson, 2005; Johansson & Johansson, 2003).

För att ge en förståelse för olika sätt att se på inläring tar vi upp behaviorismen, konstruktivismen och det sociokulturella perspektivet. Därefter går vi igenom olika sätt att se på barn för att sedan koppla detta till *Livsviktigt* och *Tillsammans* men även till pedagogernas övriga värdegrundsarbete i det empiriska kapitlet.

Behaviorismen

I mitten av 1900-talet influerades den pedagogiska forskningen av psykologin. Behaviorismen var det som påverkade mest och spriddes genom psykologen Burrhus Fredric Skinners tankar om att utvecklas genom positiv förstärkning. Dess idéer kommer från forskning om djur. Inläring är utveckling och människan blir det man gör henne till. Kunskap är något som finns utanför personen och kan tillägnas genom belöning (Orlenius 2001).

Skinner arbetade med operant beteende där försöksdjur eller människor betar sig på olika sätt. Målet är att få dem att upprepa framgångsrikt beteende och att det som inte är framgångsrikt försvinner. Det önskade beteendet ger belöningar och det oönskade ger utebliven framgång eller bestraffning. På detta sätt kan man forma en människa till framgångsrikt beteende. ”Dessa experiment måste noggrant definiera behaviorismens två grundläggande begrepp Stimulus (retning) och Respons (reaktion, svar)” (Stensmo, 2002, s 90). Behaviorismen hade stor utbredning i skolan under 60- och 70-talen och även i de dataprogram för matematik och språk som finns idag (Stensmo).

Behavioristen ser det yttre beteende som det verkliga och konkreta. Det mentala kan inte observeras alltså kan det inte existera eller i alla fall kan det inte studeras. Behaviorismen är nära besläktat med positivismen som kräver observerbarhet och objektivitet. Behaviorismen har sitt ursprung ur Pavlovs observationer av hundar. De visade att det gick att framkalla en reflex, som att hunden fick saliv i munnen när det vankades mat. Han studerade hur man kan skapa och framkalla en så kallad betingad reflex. Detta överfördes till att tro att på samma vis lärde människan. Det visade sig senare att det hade sina begränsningar genom att bara fungera på reflexbeteende. Skinner vidgade begreppet och visade att det förekommer betingning vid andra tillfällen också. Skinner ansåg att beteende som fick positiv respons upprepades medan beteenden som inte belönades, eller för att undvika obehag, successivt försvinner. Operant betingning bygger på förstärkningsprincipen. Detta slog igenom i skolans värld och läromedel skapades som byggde på att eleverna fick strukturerad förstärkning. Behavioristen anser att kunskapen finns utanför individen och sedan byggs upp bit för bit hos individen. Skinner har bidragit till förståelsen att erfarenheter kan leda till ändrat beteende hos levande varelser. I sina studier använde han sig av djur. Det går inte att överföra detta till människan som bl.a. har en förmåga att använda komplicerat språk och detta går inte att förklara genom förstärkningsprincipen. Behaviorismen kunde ändå få genomslag eftersom alla varelser har ett

beteende och då skulle betingning också stämma på alla. Den kom också som en reaktion mot psykologiska skolor som ville undersöka själslivet runt sekelskiftet mellan 1800- och 1900talet (Säljö, 2000, s 50-54).

Konstruktivismen

Konstruktivismen bygger på Piagets tankar att barn konstruerar sin bild av verkligheten genom att pröva sig fram. Detta förutsätter en tankeprocess. Förförståelse ses som ett centralt begrepp inom konstruktivismen genom att det är utifrån denna som barn konstruerar sin bild av omvärlden. Läraren förväntas att lyssna noga på elevens resonemang för att förstå deras tankar, vilka de sedan förväntas utmana, så att barnen går vidare i sin utveckling. ”Problemet för en lärare som har många kanske fler än 30 elever, är att var och en av eleverna konstruerar sin egen unika bild av verkligheten. Lärarens svårigheter kan alltså inte minst ligga i att hinna med att samtala med och förstå hur var och en av dessa elever tänker”(Claesson, 2002, s 26).

Tron på barns naturlighet härleder från den ”universella” erfarenheten av att vara barn. Barn går, enligt detta synsätt, igenom samma utvecklingsstadier oavsett vilken tid de föds i eller på vilken plats. En viktig person i konstruktionen av denna modell är just Jean Piaget. Han beskriver utvecklingen i väl definierade stadier. Dessa stadier kan beskrivas som en hierarki från spädbarn, som har relativt låg status, till vuxen och funktionell intelligens. Barndom ses som en otillräcklig föregångare till det ultimata stadiet som människa, nämligen att vara vuxen.

Sociokulturell inriktning

Medan Piaget fokuserar den enskilda lärande människan fokuserar Vygotskij (1896-1934) den sociala miljön som människan växer upp i. Det är i sammanhanget och i kontexten som människan utvecklas till den hon är. Tänkande, talande, handlande och andra processer integreras med varandra och bildar en helhet. Vygotskij's teorier blev mot slutet av 1900-talet uppmärksammade genom intresse för hur människor i olika kulturer lär sig saker. Att han var starkt kritisk mot behaviorism märks tydligt i följande citat:

Ett djur kan tillägna sig något som är principiellt nytt jämfört med vad det redan kan. Det kan bara lära sig genom dressyr. [...] Hos barnet är det däremot ett grundläggande faktum att utvecklingen genom samarbete med hjälp av imitation är källan till alla de specifika mänskliga egenskaperna hos medvetandet och att utveckling sker genom inläring. (Vygotskij 1934/1999).

Lärande sker när människan ges möjlighet att delta i olika sociala praktiker, att vara i olika kontexter. I dessa spelar språket en central roll. Enligt sociokulturell inriktning talar man om den *proximala utvecklingszonen*, vilket innebär att i varje lärandesituation som ett barn befinner sig finns det en tänkt zon där utveckling skulle kunna vara möjlig. Det gäller för de vuxna i barnets omgivning att hålla sig inom den här zonen för att lärandet skall vara gynnsamt. (Lärare kan då ses som tillhörande den kontext som barnet växer upp i och därmed avgörande för barnets utveckling). Man talar ibland om ”situerat” lärande och utgår då från ett synsätt på lärande, där betoningen ligger på att göra dvs. på processen i stället för på produkten. Här kan tankarna föras till progressivismen och John Dewey som förknippas med för uttrycket *learning by doing*. ”Såväl progressivismen och den sociokulturella rörelsen betonar vikten av elevens möjlighet att aktivt undersöka och handla ... Både lärare och elever är aktiva deltagare när det gäller att erövra samhället och kulturen och låter därför alla tillgängliga medel stå till tjänst”(Claesson 2002 s.31). Roger Säljö säger ” Det är genom

kommunikation som vi kan tillgodogöra oss kunskaper. När vi hör vad andra pratar om och hur de ser på världen så blir barnet medvetet om vad som är intressant och viktigt. Det tar till sig detta ur den stora mängd av intryck som barnet får hela tiden. Detta visar på att barnet föds in i en kommunikationskultur som det redan har förhållningssätt till. ”Med en sociokulturell utgångspunkt är problemet med hur vi lär således en fråga om hur vi tillägnar oss de resurser för att tänka och utföra praktiska projekt som är delar av vår kultur och vår omgivning” (Säljö, 2000, s 21).

Fyra barndomsförståelser

Boken *Etiska möten i skolan* (2003) bygger på en studie om arbetet med värdegrundsarbetet i fem klasser med barn i åldrarna sex till nio år. Studien gick ut på att försöka förstå den komplexa etiska värld som skapas i skolan och den genomfördes med hjälp av observationer, intervjuer och samtal. I boken ger pedagogen Eva Johansson och etnologen Barbro Johansson en beskrivning av fyra barndomsförståelser, som de valt att dela in på följande sätt; *det formbara barnet, det goda barnet, det emotionella barnet och det förnuftiga barnet*.² De menar att det finns vissa återkommande mönster, som har att göra med vad läraren betonar i arbetet med etik. Lärare fokuserar vissa förmågor som man anser att man bör utveckla. När vi fortsättningsvis kommer att nämna lärare i avsnittet, som handlar om olika barndomsförståelser åsyftar vi de lärare som ingick i studien.

Det formbara barnet

Med det formbara barnet menar Johansson och Johansson (2003) att det råder en idé att barnet skall omvandlas till något det ännu inte är. Etiska principer och regler är viktiga redskap i denna förvandling. Vuxna styr med hjälp av tydliga instruktioner som barn förväntas följa. Läraren ställer frågor och barnen svarar. Respekt och hänsyn är värden som betonas. I beskrivningen av det formbara barnet ges en bild av det som någon som ska omvandlas till något som det ännu inte är. Etiska principer och regler får stor betydelse i denna barnsyn. Undervisningen karaktäriseras ofta av vuxna som styr med tydliga instruktioner och ställer frågor, på vilka barnen förväntas svara. Johansson & Johansson skriver att ”Paralleller kan dras till socialisationsteorier som bygger på tanken om barnet som tabula rasa – ett oskrivet blad. En människa som från livets start är novis eller socialt inkompetent blir också beroende av omgivningens påverkan. Barnet blir en mottagare som formas genom uppfostran och mer eller mindre passivt tar över samhällets värderingar, en *‘human becoming’*” (2003).

Det goda barnet

Dessa barn är änglalika och okorrumpade av den värld de har fötts in i. JeanJacques Rousseau menade att barn har en inneboende godhet och att deras naturliga egenskaper är det vi alla kan lära oss av. Vår nutida angelägenhet i barns utbildning började med Rousseau där barndom är en fas som genom uppmuntran, hjälp och stöd ska leda fram till en god vuxen. Om det goda barnet skriver Johansson och Johansson att det finns en inre vilja hos varje barn att agera etiskt gott bara möjlighet ges. Läraren är förebild och den som skapar dessa möjligheter för att det goda barnet skall komma till uttryck. Samtal spelar en viktig roll. Dessa förs ofta på konkret nivå utifrån vardagliga händelser. Det är här viktigt att låta alla inblandade komma till tals och få ge sin bild av sanningen om det som de upplevt har skett.

Respekt och allas lika värde är begrepp som lyfts fram som viktiga i synen på det goda barnet. Läraren kan inför eleven uttala att ” det känns gott att göra gott”. Ett motiv att reda ut en konflikt blir därför att det känns gott efteråt. Lärarna menar att genom att lita på barns godhet blir det mindre viktigt med normer. Barnen visar att de är vana vid att uttrycka sina åsikter, det förs många ibland högljudda diskussioner. Författarna skriver att det barn som inte klarar av att göra gott kan drabbas av obehagskänsla och skuld över att inte lyckats med att leva upp till de vuxnas förväntningar. Regler anses inte vara absoluta, utan kan gälla olika för olika barn. Reglerna finns för kamraternas skull.

Det emotionella barnet

När Johansson och Johansson (2000) fortsätter att beskriva det emotionella barnet säger de att, lärarna här tänker sig att det är genom barnets inlevelse i andras känslor, (empati) som de utvecklar moral. Lärarna arbetar mycket med övningar som anknyter till känslor. I konflikthantering låter man barnen prata om sina upplevelser och vilka känslor de haft inom sig. Man använder sig av det röda stopptecknet som en metafor för att barnen skall öva sig i att stanna upp då de befinner sig i en laddad situation. Arbetet går ut på att barnen skall få en ökad medvetenhet om känslor, både andras och sina egna. Lärarens uppgift blir förutom att uppmuntra barnen att sätta ord och att känna igen sina egna känslor, även att beskriva och uppleva liknande känslor som andra upplever.” Det gäller att få barnen att engagera sig både i den egna känslan och i kamratens känsloupplevelser”(Johansson& Johansson, 2003, s 41). Lärarna betonar att det är viktigt att barnen förstår att det hör ihop med andra (sociala sammanhang). ”Värdet av *andras väl* med en betoning på det kollektiva, det *gemensamma väl*, tycks ligga en barndomsförståelse nära, där känslor är viktiga. Solidaritet med kollektivet och omsorg om dem som har det svårt. Aktning för andras väl är ett etiskt värde som barn skall upptäcka och utveckla. ”När det gäller det emotionella barnet, ställer vi oss tveksamma till tanken om empati automatiskt leder till ett agerande till stöd för den andre, vilket är grunden i denna barnsyn // Empati kan ligga till grund för att såväl stödjande som kränkande”(Johansson & Johansson, 2003, s 258).

Det förnuftiga barnet

Med det förnuftiga barnet menar författarna att barnet ses som en självständig individ som kan dra objektiva slutsatser om rätt och fel, gott och ont med andra ord kapabelt att göra moraliskt goda val. För Piaget är grunden för moralisk utveckling logiskt tänkande. Om barn får hjälp från vuxna som presenterar val för barnen, antas barnet ha möjlighet att förnuftsmässigt kunna resonera sig fram till goda beslut. Lärare som ser på barnet på detta sätt utformar undervisningen med inslag som berömsbrev, temaarbete om *Gyllene regeln* och om att vara kompis. Det är vanligt att man ger barnen olika ansvarsuppgifter, exempelvis att man har klassvärdar. Vuxna samtalar ofta med barnen om det *förnuftiga valet*. Individens integritet och frihet är aspekter som denna barndomssyn betonar. Etiska regler anses viktiga och motiveras med sunt förnuft och logik.

Det finns olika teorier som förklarar varför vi agerar som vi gör. Enligt ett biologiskt perspektiv är det processer i kroppen som styr våra känslor och reaktioner. Ur ett sociokulturellt perspektiv poängteras kommunikationens, kulturens och den sociala omgivningens inverkan på vårt känsloliv (Johansson & Johansson, 2003).

Teorier bakom värdegrundsmaterialet

Känslor ur ett neurologiskt perspektiv

Inom SET är man starkt påverkade av forskning som rör emotionell intelligens vilken är nära besläktat med social neurovetenskap. Små glimtar av olika resultat har med tiden gett en ny bild av hur hjärnan fungerar. Enligt detta synsätt är den sociala hjärnan de neurala mekanismer som tillsammans reglerar vår interaktion med andra. ”Den mest talande nyheten här kan vara att den sociala hjärnan utgör det enda biologiska system i vår kropp som ständigt gör oss mottagliga för, och också blir påverkat av, det inre tillstånd hos de människor som vi möter” skriver Daniel Goleman, vetenskapsjournalist, i sin bok *Social intelligens* (2007, s 16). Säljö, däremot menar att ”Kunskaper och färdigheter av detta slag har inte sitt ursprung i vår hjärna som en biologisk företeelse ... [d]e har istället med innebörd och mening att göra, och innebörd och mening är kommunikativa, inte biologiska, företeelser” (2000, s 21)

”En nackdel med emotionell smitta är att vi kan drabbas av ett negativt tillstånd bara genom att vara i närheten av fel person vid fel tidpunkt.”, (Goleman 2007, s 22).³ När människor öser över oss sina destruktiva känslor aktiveras de system i hjärnan som styr negativa känslor Vi drabbas av dessa känslor precis som av ett virus, menar han.

Med sin bestseller *Känslan intelligens* har Daniel Goleman (1997) öppnat många ögon för betydelsen av sådana förmågor, inte bara deras bidrag till studie- och yrkesframgång utan också för att förhindra och hantera psykisk ohälsa och sociala problem. Just bokens framgång, och dess drivna och populärvetenskapliga journalistiska stil (som har bidragit till framgången, får man förmoda), har emellertid givit många uppfattningen att begreppet emotionell intelligens (eller, som man ibland hör det benämnas, social eller personlig intelligens) inte skulle vara seriöst, från vetenskaplig synpunkt (<http://www.set.st/bakgr.htm>)

Detta går att läsa på SETs hemsida och textstycket fortsätter med att påpeka att det finns ”seriös akademisk forskning i neurofysiologi och psykologi representerad av väletablerade namn” som skriver om emotionell intelligens. Bland annat nämns Gardner och Salovey.

Teorierna om social neurovetenskap menar att alla samtal äger rum på två nivåer samtidigt. Ju mer vi känner varandra desto mer synkroniserar vi med varandra, vår andning och våra ansiktsuttryck. Därför måste vi vara verbalt tydligare med dem vi inte känner lika mycket. Koordinationen av våra rörelser tycks vara inbyggd i människan. (Goleman, 2007) Synsättet påminner om behaviorismen då det poängterar det universella och förlägger förklaringarna till vårt beteende till det biologiska.

När vi kan känna någon annans behov kan det leda till handling att vilja hjälpa den andre. De som känner mest empati är också de som mest hjälper andra. Empati öppnar också dörren till djupare förhållanden med andra människor som gör att vi känner oss bekräftade (Goleman, 2007) Detta synsätt grundar sig SET på.

”Vi har sett att inlevelse i vad en annan människa känner inte är tillräckligt för att agera etiskt gott. Empati kan ligga till grund för att agera så väl stödjande som kränkande”(Johansson & Johansson, 2003 s 258).

EQ – Emotionell intelligens

I På senare år har det talats det om fler intelligenser än IQ. ”Idag anser allt fler forskare att det // finns en mångfald oberoende intelligenser, var och en med starka sidor och begränsningar”(Gardner, 1983 s XVIII). I boken EQ på svenska (2000) säger psykologen Bodil Wennberg att hur intelligent en människa är beror inte enbart på förmågan att lösa logiska problem, utan också på förmågan att interagera med andra, denna intelligens kallas för EQ(Emotionell intelligens). Alla kan utveckla sin EQ. Skolan är den viktigaste platsen för barn och ungdomar och det kanske är läraren som är den viktigaste personen jämte föräldrarna. Det har också enligt Wennberg visat sig att det är viktigare med hög EQ än hög IQ.

Wennberg menar att emotionell intelligens handlar om att ha en känsla och kunna förstå att du har den. Den förmågan är olika från person till person. Vi kan stärka oss själva genom kunskapen om känslan vilken gör att vi sannolikt kan behärska oss. Vi kan inte bestämma över känslorna med förståndet, men kan bättre ta ansvar för dem om vi är medvetna om dem. Förmågan att hantera en konflikt ligger i att vi måste kunna lugna ner oss. Vi är inte rationella när vi hamnar i konflikt och därför måste vi lära oss att inte följa den första impulsen vi får. Hur vi lugnar ner oss har ingen betydelse så länge metoden fungerar, som t.ex. lugna djupa andetag. Sättet att kommunicera spelar också roll för hur väl vi lyckas lösa konflikten. I stället för att anklaga den andre är det bättre att tala om sig själv i jagform som ”Jag vill”(Wennberg, 2000). Behärskning är tydligen ett önskvärt beteende och vi kan se en koppling till det formbara barnet men även det emotionella barnet genom att bli medvetet om våra känslor.

”Stoppljuset är ett verktyg, en metod för barn och ungdomar, som tillhandahåller en användbar struktur”(Wennberg, 2000 s 70). Rött står för stopp, lugna ner dig, ta ett djupt andetag eller räkna till tio. Gult betyder att du ska tala om vad som är problemet och hitta olika lösningar på det och grönt står för att du ska välja ut den bästa lösningen angående konsekvensen av den.

För att läraren ska kunna ha överblick över vad som händer i klassrummet angående känslor behöver den ha en förståelse för sina egna känslor. En lärare som har god självkänedom kan också lättare lära ut god självkänedom. ”Att använda EQ- övningar med barnen i skolan är att utnyttja ett redskap. Övningarna i sig ger inte det största bidraget till resultaten. De uppnås genom det bakomliggande förhållningssättet hos läraren”(Wennberg, 2000, s 197).

Social och emotionell träning

Birgitta Kimber säger att ” Livskunskap innebär social och emotionell träning (SET) för att utveckla barns och ungdomars sociala och emotionella kompetens.”(Kimber, 2004 s 7).

”Människor som har utvecklat sin känslomässiga intelligens förstår och uttrycker egna känslor, känner igen känslor hos andra, kan hantera affekt och låta sinnesstämningar och känslor motivera ett anpassat beteende.” (Lärohandledning Livsviktigt s 5)

Bodil Wennberg har gjort en EQ- trappa som består av fem steg: självkänedom, empati, ansvar, kommunikation och problem- och konflikthantering(2000 s 27). För att utveckla sin emotionella intelligens börjar man på nedersta steget och går uppåt tills man når förmågan att hantera konflikter.

Båda författarna Kimber och Wennberg utgår ifrån Filosofie Dr. Peter Saloveys, som är en av upphovsmännen till begreppet EQ. Hans definition av emotionell intelligens innefattar fem förmågor:

- att ta kontakt med sina känslor
- att kunna hantera sina känslor
- att kunna motivera sig själv
- att kunna uppfatta känslor hos andra
- att skapa och bevara relationer

(www.set.st/bakgr.htm) (16/5 -08)

Etik och empati

Etik kommer från grekiskans *éthos* och *êthos*. *Éthos* avser vana eller sedvänja och kan jämföras med etikett. *Êthos*, däremot står för ståndpunkt, inställning och vårt förhållningssätt. Moral heter på latin *mores* som betyder sedvänja eller bruk. I vårt land menas med moral, vårt handlande. Etik anses vara den reflektion man gör över sina handlingar. Etik måste prövas mot dess handlingar. Förmågan att kunna välja gör människan till en moralisk varelse, menar Orlenius (2001). I 1994 år läroplan för grundskolan står det bl.a. under *Normer och värden och mål att sträva mot*, om empati att: ”Skolan skall sträva mot att varje elev kan leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen”(Lpo 94 s 8).

Jenny Gren, socionom, säger i boken *Etik i pedagogens vardag* (2001) att eleverna förväntas utveckla både intellektuell, social och en moralisk kompetens. Varje dag genomgår läraren etiska dilemman bland annat genom att besluta om vem som ska få hans eller hennes tid och uppmärksamhet. Lärare har stor makt och är inte alltid medvetna om hur ord och handlingar kan påverka eleverna(Gren, 2001). ”Människosynen är istället något som framträder i våra handlingar”(Orlenius,2001, s 157). Det har stor betydelse för förhållningssättet vilken medvetenhet pedagogen har om sitt egna etiska tänkande. Det kan vara svårt att diskutera etik när man inte har någon kunskap eller vana vid att göra det, men detta ingår i vårt uppdrag som pedagoger. Vi måste bli medvetna om att våra värderingar styr våra handlingar eftersom vi ställs inför val hela tiden. Det är av stor betydelse att vi tillsammans definierar och konkretiserar värdegrunden för att vi ska kunna förmedla värdena till barnen och att vi vågar ompröva våra värderingar och reflektera över vår människosyn. ”Som pedagog i förskola och skola är frågan om din människosyn inte din privatsak”(Gren, 2001, s 41).

Metod

Urval

Vårt material består av intervjuer med fyra pedagoger som arbetar på skolor i utkanten av en storstad. De ligger i ett område med högre andel av barn med svensk bakgrund än med annan etnisk bakgrund. Merparten av barnen som går på de båda skolorna bor i radhus- eller villaområde. Förutom intervjuer med pedagogerna består vårt material av intervjuer med en representant för Lions Quest, Marianne Jansson – Fredriksson och Birgitta Kimber som är skapare av SET. Vi har också tittat närmare på deras materialen *Livsviktigt* och *Tillsammans*. Vi har tänkt arbeta som lärare i de tidigare åldrarna och har därför valt att intervjua pedagoger som arbetar i skolan med barn i förskoleklass upp till skolår tre. Vi frågade några av pedagogerna på de skolor som vi genomfört våra respektive verksamhetsförlagda utbildningar på om de var intresserade av att delta i vår studie. Några var intresserade, medan andra, av olika anledningar inte var det. På skolorna har vi fått vara med om värdegrundsarbete, där vi har sett att de använder varsitt material. Den ena skolan använder Birgitta Kimbers material *Livsviktigt* och den andra arbetar med Lions Quests *Tillsammans*. Under vår verksamhetsförlagda utbildning reagerade vi på att de båda materialen skilde sig åt vilket gjorde att vi blev intresserade av att titta närmare på dem. Vi kontaktade representanterna för materialen, då vi ville ha deras syn på värdegrund och material.

Två pedagoger på varje skola blev våra informanter och dessa upplystes om de gällande forskningsetiska principerna. Christer Stensmo (2000), docent i pedagogik, understryker vikter av att informera informanterna om deras roll i studien och om de villkor som gäller för deltagandet i denna. De skall upplysas om att det är frivilligt att medverka, att det går att avbryta när som helst. Alla personer i studien är anonymiserade och deras uttalanden skall bara användas i forskningssyfte.

Utifrån syftet med studien valde vi att göra en empirisk undersökning genom kvalitativa intervjuer. Vi har använt oss av halvstandardiserade intervjuer, indelade i temaområden, där vi har möjlighet att ställa frågorna i den ordning vi fann lämpligt under intervjuens gång. Dessutom lämnar denna form utrymme för informanten att svara och formulera sina svar. Genom att använda oss av kvalitativa intervjuer får vi mer uttömmande svar än om vi skulle ha använt oss av enkäter i vår undersökning. Det är viktigt att man får en relation med respondenten, vilket vi anser att vi har eftersom vi känner dem sedan våra verksamhetsförlagda utbildningar (Patel och Davidsson, 1994).

Som framgått har vi valt att intervjua pedagoger som arbetar med de yngre åldrarna (F-3). Vi gjorde dessutom telefonintervjuer med representanterna för de båda materialen *Livsviktigt* och *Tillsammans*. Vi kontaktade båda representanterna för att tillfråga dem om de var intresserade av att ställa upp för en intervju. Vi informerade dem om att det gäller ett examensarbete.

Enligt Patel och Davidsson (1994) bör man genomföra en pilotstudie då den ger möjlighet att justera frågornas innehåll innan intervjuerna för studien påbörjas. Detta gjorde att vi bokade en provintervju med en pedagog på en av skolorna för att se hur frågorna fungerade. Vi fick bra respons på intervjun då pedagogen var nyligen utbildad och själv gjort ett examensarbete. Vi ändrade på några av frågorna efter att ha genomfört provintervjun.

Genomförande

På avtalad tid ringer vi upp Marianne Jansson Fredriksson, som arbetar för Lions Quest och håller kurser. Vi informerar henne om att vi vill göra intervjun för vårt examensarbete om värdegrunden och om det material som Lions Quest ger ut. Vi frågar om hon vill vara namngiven och det går bra. Det är naturligtvis frivilligt att delta. Vi sitter och lyssnar i varsin telefonlur, varav den ena frågar och den andra antecknar i den mån detta hinns med.

Direkt efter intervjun gick vi igenom samtalet och skrev ner svaren där de passade in i frågeformuläret. Vi insåg att vi behövde komplettera med några frågor som vi inte fick med under intervjun. Detta tror vi har att göra med att det var svårt att intervjua över telefon, då det inte fanns någon möjlighet att avläsa ansiktsuttryck och kroppsspråk hos informanten, vilket skapade en osäkerhetskänsla. Vi skickade därför över dokumentet med intervjun och dessutom några kompletterande frågor.

Nästa intervju är med Birgitta Kimber som är skapare av SET- materialet. Vi informerar henne samt genomför intervjun på samma sätt som vid förra tillfället. Därefter dokumenterar vi intervjun. Vi skickar en genomgång av intervjun även till henne med några få kompletterande frågor,

Vi kontaktade pedagogerna på den ena skolan och bestämde tid för intervjuer. Den ena pedagogen blev sjuk i två omgångar vilket gjorde vi fick skjuta på intervjun med henne. Vi bokade intervjuer på den andra skolan och påbörjade dessa. I genomförandet av samtliga intervjuer använde vi oss av bandspelare för att få korrekta återgivningar och för att kunna vara närvarande och deltagande i intervjuerna. (Patel och Davidson, 2000). Efter intervjuerna transkriberade vi ordagrant det som sagts under intervjuerna.

Vi har valt att kalla skolorna för Triangel- och Cirkelskolorna. De pedagoger som arbetar på Triangelskolan fick namn som börjar på T och de från Cirkelskolan namn på C. Pedagogerna på Triangelskolan kallar vi för Tova och Therese. Tova är lärare och vidareutbildad sig till specialpedagog. Hon har arbetat i tjugotre år. Therese är förskollärare och har arbetat i arton år. Pedagogerna på Cirkelskolan har vi kallat Cecilia och Carina. Cecilia är lärare och har arbetat i sexton år medan Carina är barnskötare men har arbetat som fritidspedagog i arton år. Triangelskolan arbetar med materialet SETs *Livsviktigt*, och Cirkelskolan med Lions Quest *Tillsammans*.

Material

Tillsammans

Vi har tittat närmare på Lions Questmaterialet *Tillsammans* som är utgivet 1996. Vi kom i kontakt med materialet under en av våra verksamhetsförlagda utbildningperioder. Det finns en senare utgåva men vi har utgått från den tidigare utgåvan som skolan använder sig av. Den består av en lärarhandledning per årskurs och tillhörande elevböcker. En lärarhandledning består av ungefär 200 sidor. I *Tillsammans* lärarhandledning ges väldigt tydliga instruktioner

till läraren som skall använda materialet. Vi upplever det överflödigt och att det härigenom lämnas lite utrymme för den enskilde läraren att tänka själv.

Lions Quest ägs numera helt av Lions.⁴ Materialet kom till Sverige 1987 och idag har 26000 personal inom skolan gått Lions Quest utbildning. Anledningen till att Lions satsar på just den metoden är att det är ett förebyggande arbete mot drogmissbruk (www.lions.se) (30/4 -08).

När vi kontaktade Lions fick vi veta att för att kunna köpa materialet krävs det att man går deras kurs. För en två dagars kurs riktad till grundskolepersonal är priset 44 000 kr om de kommer till skolan. Vid detta tillfälle kan upp till trettiofem personer delta. Vill man delta i en central kurs är priset exkl. övernattninng och middag 2 300 kr per deltagare. Här krävs det att deltagarna är minst tjugo personer(www.lions-quest.se) (18/5 -08).

"Tillsammans" utvecklar färdigheter i att:

- arbeta tillsammans
- visa respekt för andra människor
- ta ansvar
- fatta positiva och sunda beslut
- handskas med konflikter
- sätta upp mål
- Lions vill stärka barn och ungdomars självdisciplin, ärlighet, familjeloyalitet och samhällsengagemang.
- Lions vill dessutom hjälpa unga människor att utveckla goda egenskaper, t. ex. att visa gott omdöme och gott kamratskap.

Lions-Quest är ett led i Lions förebyggande arbete mot drogmissbruk.

Tillsammans

Läromedlet utvecklar färdigheter i att:

- arbeta tillsammans
- visa respekt för andra människor
- ta ansvar
- fatta positiva och sunda beslut
- handskas med konflikter
- sätta upp mål

(www.lions.se) (18/5 -08)

Lions International har hjälpt till att sprida Lions Questmaterial, runtom i världen. Quest international startades 1975 av Rick Little och han var dess ordförande tills han grundade International Youth foundation.⁵ I samarbete med experter på ungdomars utveckling, skapade och lanserade Quest sitt första program, Förmågor för livet. Det här programmet för ungdomar i highschool- åldern var baserat på filosofin att aktivera familjen, skolan och det närliggande samhället. Lions International har stöttat programmet sedan 1984. Lions Quest köpte programmet 2002 från dess förra ägare International Youth foundation (www.lions-quest.org/story/history.php) (egen översättning 1/5 -08).

SETs material Livsviktigt

Bakgrund

SET i skolan

Syfte

Moment

Genomförande

Övningar

Föräldrainfo

Länkar

Bildspel

Litteratur

[Forum](#) | [Kontakt](#) | [English](#) | [Aktuellt](#)

inspirationsdag för handledare i SET - läs mer under "Aktuellt"!

mw

Lärare, skolkuratorer med flera påvisar den ökande psykiska ohälsan som visar sig i bl.a. aggressivitet och drogmisshandlingar. Särskilt i storstädernas förorter är dessa problem svåra att hantera. I USA har flera program provats och de som har varit framgångsrika är de som har varit integrerade i skolarbetet under en längre tid. Moment för att träna förmågor och färdigheter i social och emotionell kompetens har återkommit varje år med stegrande svårighetsgrad. Enligt Salovey kan emotionell intelligens delas in i fem förmågor. Dessa är att ha kontakt med sina känslor, att kunna hantera känslor, att kunna motivera sig själv, att kunna uppfatta känslor hos andra samt att skapa och bevara relationer. Flera undersökningar i USA har visat positiva resultat(www.set.st) (19/5 -08).

Utvärderingarna baserar sig på studier gjorda i USA. Vi tycker det skulle vara bra att ha några mer svenska studier än bara SETs egen utvärdering. På SETs hemsida nämns Goleman som en av dem som spritt uttrycket genom sin bok *Känslans intelligens* emotionell intelligens.

”Ett sätt att på bred front göra något för att bryta den negativa trenden och minska de negativa faktorernas inflytande är att stärka barns och ungdomars sociala och emotionella förmågor för att ge dem en bra start i livet. På så sätt skapas förutsättningar för ett gott och hälsosamt liv och för ett gynnsamt inlärningsklimat”(Kimber, 2004, s 7).

I Botkyrka kommun har det pågått ett stort projekt för att förebygga våld, mobbning, depressivitet m.m. Projektet innefattar ett pedagogiskt program som tränar upp elevernas sociala och emotionella förmåga. Programmet sträcker sig från förskoleklass upp till år 9, med stegrande svårighetsgrad (www.set.st) (19/5 -08).

Livsviktigtmaterialet

Livsviktigt består av en serie böcker som sträcker sig från förskoleklass upp till år nio. I den ingår lärarhandledningar och elevböcker. Lärarhandledningen kostar 354 kronor och elevböckerna kostar 126 kronor styck. Elevböckerna innehåller återkommande övningar innehållande:

- Självkännedom, innebär att ha en realistisk uppfattning av sina egna förmågor och ett sunt självförtroende
- Att hantera sina känslor, att veta anledningen till varför man känner som man gör och att kunna kontrollera sina känslor
- Empati, att kunna se saker ur någon annan persons perspektiv och förstå att andra kan känna annorlunda
- Motivation, att kunna använda den inre motorn och att lära sig att ta initiativ
- Social kompetens, att kunna hantera känslor och sociala situationer, man ska hitta verktyg för konflikthantering

Det finns en övning med hur man ska hantera sina känslor. Du får lov att känna vad du vill men inte att göra den andre illa genom slag eller ord. Det är tydliga och talande bilder som gör det lätt för barnen att förstå och väcka tankar som kan leda till samtal om värdegrundsfrågor.

Lärarhandledningen i materialet är relativt kortfattad och lätt att förstå sig på.

Resultat

Vi delar in resultatdelen i fyra övergripande avsnitt: Vi börjar med att presentera intervjuer med representanter för de båda materialpaketen *Tillsammans* och *Livsviktigt*. Därefter följer resultaten av intervjuer med pedagogerna i tre delar; Värdegrunden, Materialen *Livsviktigt* och *Tillsammans* samt Pedagogernas reflektioner. Inledningsvis ger vi en bild av olika aspekter på värdegrundsarbetet och därefter kommer ett avsnitt där vi tar upp hur pedagogerna arbetar med materialen för att till sist avsluta med några av pedagogernas reflektioner.

Representant för Lions Quest

Marianne Jansson-Fredriksson är kursledare på Lions Quest och håller kurser för skolpersonal om materialet *Tillsammans*. Hon är lärare och har arbetat för Lions Quest i tjugo år. Vi ställde frågan om hur det kom sig att hon började arbeta med Lions Quest

– Först gick jag en kurs i materialet och sedan blev jag tillfrågad om jag ville bli kursledare. Lions kan stötta skolan om de behöver ekonomiskt stöd till kurserna. Det är inte vinstdrivande men vi tar betalt för kurserna men inte mer än att det går runt. Jag är inte medlem i Lions.

Hon berättar att Quest International skapade materialet. Det är en organisation mot mobbing, tonårsgraviditeter och droger. Lions äger numera materialet, som Marianne påpekar, är både evidensbaserat och utvärderat. Vi uppfattar det som att materialet har både ”livrem och hängslen”. Syftet med materialet är att arbeta förebyggande. Det helar gruppen och medvetandegör den.

– Det är inte bara en gång i veckan utan det är viktigt att dra in det arbetet, säger hon.

Marianne berättar vidare att hon är en av tre personer som har varit med och omarbetat materialet. Hon tror att materialet gavs ut första gången 1988. Det omarbetades 1994 när den senaste läroplanen infördes. *Tillsammans*-materialet omarbetas successivt. När vi undrar vad *Tillsammans* grundar sig på svarar Marianne

– Svenska läroplanen i grundskolan. Kristen tradition grundar den sig på.

Vi undrar hur det kommer sig att materialet inte går att få tag på utan att ha gått på kurs hos Lions Quest. Hon svarar att det är viktigt med processen och att det är viktigt att gå igenom metodiken. Deltagarna får under kursen praktiskt prova på övningar från materialet. Hon vill också övertyga oss, genom att tala om att 27 000 redan har gått kursen. Hon fortsätter

– För grundskolan tvådagars kurs. Hela skolan ska gå på kurs även andra än lärare. Föräldrahäfte finns och även kurser för föräldrar. De kan komma ut till föräldramöten.

Marianne anser att det är viktigt med tid till reflektion och kvalitetsredovisning. Andra ämnen som lämpar sig för integrering av värdegrundsarbetet är svenska, SO och för de mindre barnen också musik och bild. Vi undrar varför de tar upp frågor om tobak, alkohol och gifter redan i år tre.

– Du kan hoppa över det. Det är du som lärare som ansvarar för det. Jag vill inte fokusera på drogförebyggande. Giftorna ska inte vara tillgängliga, det ska de veta. De ska veta att vissa saker är farliga för kroppen. Uppmärksamma barn på att inte bli bjudna av främmande de träffar ute. Det finns en brist på värdegrund idag.

Här bekräftar Marianne det som vi anser inte är relevant att ha med i så tidiga åldrar utifrån vår erfarenhet från vårt yrkesliv som fritidspedagog och barnskötare. Hon fortsätter med att berätta om att preventionsbyggande forskning säger att gruppsytrycket gör att ungdomar börjar med droger. Ett barn som är älskat, lugnt och tryggt löper mindre risk att börja använda droger eller att mobba. Hon tycker att myndigheten för skolutveckling bara tar upp mobbning och den borde dessutom ta upp värdegrunden. Vi anser att det är alldeles för tidigt att prata om droger och att det kan finnas en risk att väcka nyfikenhet istället för att förebygga.

– Kanske det. Det är viktigt att anpassa avsnittet till gruppens behov. Använd materialet med förstånd. Detta diskuteras på kurserna.

Vi upplever inte att vi fick ett ordentligt svar, utan det verkar som om man bara kan få det om man går på kurs. Hon tillägger att alkoholforskningen visar att det inte räcker med droginformation, det blir mindre risk för beroende, om man bygger upp gruppgemenskapen först och barnen har bra kamrater.

När Marianne ser på framtiden för Lions Quest svarar hon att de är dåliga på marknadsföring eftersom det inte finns några pengar till den. De håller på att utveckla ett material för förskolan. De har uppföljningskurser och hon skulle vilja att det fanns som ett paket.

Vid frågan om hon har något att tillägga svarar hon att det ska finnas en viss mognad hos den som leder gruppen och att den som har lektionen med *Tillsammans* också har andra lektioner med barnen. Marianne tycker att

– Alla på arbetsplatsen ska gå tillsammans för att få en gemensam plattform. De unga som går ut från lärarutbildningen vill att det finns redan där men det är bättre att koppla det till arbetsplatsen. Det viktigaste är att ledningspersonerna avsätter tid och ska gå i bräschen. Det ska finnas tid till utvärdering och kvalitetssäkring.

Detta uttalande håller vi fullständigt med om.

Man kan se arbetet med SET som en vaccination mot psykisk ohälsa

Birgitta Kimber har tidigare arbetat som lärare, speciallärare och psykoterapeut. Numera forskar hon huvudsakligen. Hon fann i internationella undersökningar att den psykiska ohälsan har ökat. Detta var anledningen till att hon skapade materialet *Livsviktigt* i preventionssyfte för att hon ville främja den psykiska hälsan. När vi ställde frågan, vad är värdegrunden för dig svarar Birgitta

– För mig är det, den demokratiska värdegrunden alla människors lika värde. Den som tillåter alla att vara som de är. Vad gäller kön, hudfärg och sexualitet. Alla människors absoluta lika värde.

På första raden i Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet förskoleklassen och fritidshemmet står ” Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund.” Några rader

längre ner står det vidare ” Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde...”

Materialet *Livsviktigt* finns i hela landet, från Kiruna till Skåne. Det har funnit sedan år 2000, säger Birgitta. Detta var i samband med att dåvarande skolministern Ingegärd Wärnersson proklamerade ett värdegrundsår . När vi frågar henne om vilken teori *Livsviktigt* grundar sig på svarar hon

– Utifrån risk- och skyddsfaktorer. Det bygger på social inlärningsteori där man i det praktiska arbetet har fokus på skyddsfaktorena.

Vi undrar över om Birgitta har kommit i kontakt med något annat värdegrundsmaterial och då berättar hon att hon känner till PASS, vars forskning SET grundar sig på. När vi sedan frågar hur hon ser på värdegrundsarbetet i skolan svarar Birgitta kort och koncist.

– I skolan finns det många tjugiga dokument men jag kan inte säga hur det ser ut i praktiken.

Birgitta Kimber är inte ensam om att ha dessa åsikter om styrdokumenten för då vi var på en föreläsning med Beteendevetare Björn Lindell (20/5 -08) uttalade han sig om skolans styrdokument som ”jollriga”. ”Formuleringar i läroplanen måste tolkas och konkretiseras för att överhuvudtaget kunna ha någon praktisk betydelse”(Sigurdson, 2002, s 149).

I frågan om värdegrundsarbetet skall vara ett eget ämne, tycker hon att det ska det vara, med delvis SET och även andra praktiska inslag. Våra intryck som vi har fått under utbildningstiden leder oss vidare till frågan om hur det påverkar värdegrundsarbetet om det inte finns tid till utvärdering och reflektion. Birgitta säger

– Hur menar du då? Det är lika viktigt som i alla andra ämnen. Det fungerar inte lika bra utan förberedelse och eftertanke. Det gäller att prioritera och ge värdegrundsarbetet samma status som andra ämnen.

Vi undrar om hon tycker att det är några skolämnen som lämpar sig bättre att integrera värdegrunden i då svarar Birgitta kort med ett nej. Hon anser inte att alla behöver utbildning i materialet eftersom det viktigaste är att ha en förståelse för varför, man har värdegrundsarbete och den kan man också få genom att läsa sig till lika väl som genom utbildning. Det här kan vi hålla med om, men vi tycker även att man kan få den förståelsen i interaktion med andra som vi anser oss ha fått i våra tidigare yrken som barnskötare och fritidspedagog. Vi frågar vidare vilka barn som vinner mest på att man arbetar med *Livsviktigt*. Birgitta svarar

– Det pågår utredning om det. Man kan se arbetet med SET som en vaccination mot psykisk ohälsa och jämföra det med en poliovaccination. Vi kan inte veta vilka som skulle ha fått polio utan vaccination

Vid frågan om hur man skall förhålla sig till elever som inte vill delta i värdegrundslektioner svarar hon att det finns tydliga instruktioner i materialet om att eleven kan säga pass och att det är frivilligt att svara. Birgitta ser ljus på framtiden och säger

– Jag ser ett system med utvärdering och att få feedback och att få fortbildningsmöjligheter som en injektion och få nätverk för återkoppling.

Vi avslutar intervjun med att fråga om det finns någon utvärdering gjord på Livsviktigtmaterialet och då svarar Birgitta att den finns på Health promotion international. Den har vi med i materialet som en kort sammanfattning.

Värdegrunden

En av våra delfrågor är: hur uppfattar pedagogerna värdegrunden? I arbetet med värdegrunden spelar pedagogens medvetenhet om sitt eget etiska tänkande en stor roll. Det kan vara svårt att diskutera etik när man inte har någon kunskap eller vana vid att göra det, men detta ingår i vårt uppdrag som pedagoger. ”Som pedagog i förskola och skola är frågan om din människosyn inte din privatsak” (Gren 2001:41).

Allt mer betonas vikten av att etiska värden hålls levande. Man upptäcker att de demokratiska värdena och de mänskliga rättigheterna inte är givna, utan ständigt måste erövrats. Skolans roll i det här sammanhanget är uppenbar. Den är en unik institution i samhället som alla barn passerar igenom (Johansson & Johansson 2003 s 10).

Med den utgångspunkten valde vi att diskutera värdegrunden i våra intervjuer.

”Vi pratade inte om värdegrunden, den var inte modern då.”

”Vi pratade inte om värdegrunden, den var inte modern då”, säger Cecilia när vi frågar henne om vad hon hade med sig för kunskap kring värdegrunden från sin lärarutbildning. Cecilia tog sin examen 1982. Cecilia menar att fokus låg på didaktik vilket också Tova menar att det gjorde under hennes lärarutbildning. På frågan om vad som fanns om värdegrunden i hennes utbildning svarar Tova

– Väldigt, väldigt lite för så länge sen, måste jag säga, jag kommer inte ihåg att vi läste någonting om det. Utan det var väldigt mycket inriktat på matte didaktik och svenska didaktik.

Carina svarar för sin del

– Inte speciellt mycket, det var det inte, men det tror jag beror på att det var så pass länge sedan. Jag tror inte att man tog tag i sakerna på det sättet på den tiden, som att man såg vikten utav det, man la inte så mycket tid vid att lösa konflikter med barnen. Om de kom och sa att det hade hänt någonting på rasten så tog man inte tid från lektionen för att sätta sig ner och lösa det utan då var det; det har hänt på rasten, men nu ska vi göra det här.

De ovanstående citaten visar alla på att arbetet med värdegrund och konflikthantering inte alltid har haft samma utrymme som idag på lärarutbildningen eller setts som viktig i arbetet ute i skolorna. Cecilia uppfattar att värdegrunden är något som kommit att diskuteras på senare tid, även om värdegrunden finns inskriven i Lpo 94. En ökad fokusering kan höra samman med att Ingegerd Wärnersson utlyste 1999 till ett *värdeår* med efterföljande insatser från Utbildningsdepartementet och Skolverket. (Orlenius, 2001). Tova framhåller att det redan 1985 då hon avslutade sin utbildning, fanns ett stort behov hos studenterna att lära sig kunna hantera konflikter. I Göteborgsposten den 7 maj 2008 i en artikel om läraryrket står ”Var

tredje tycker inte att utbildningen förberett dem tillräckligt för jobbet.” Några dagar senare i samma artikelserie går det att läsa: ”Mer fokus på elevernas sociala situation. Redan till hösten blir konflikthantering ett obligatoriskt inslag vid lärarutbildningen i Göteborg”(GP, 13/5). Therese är till skillnad från Tova, Cecilia och Carina nöjd med den utbildning hon fick

– Det var väl det här att man ska behandla andra människor som man själv vill bli behandlad. Och språket och kulturen, men inget konkret arbetsmaterial det var det ju inte. Med de hade ändå pratat om det. Det var rätt bra när jag gick och läste för det var rätt mycket praktik i början. Då känner man ju om det verkligen är något som man verkligen vill göra. Så får man med sig lite tillbaka. För man kände att det var väldigt mycket i skolan att läsa så. Så kom man ut i verkligheten och så såg man att... jahaaa är det så här de gör, säger Therese, som avslutade sin utbildning 1980.

Varken de två lärarna eller barnskötaren anser att de fått med sig något som de kan använda sig av i värdegrundsarbetet från lärarutbildningen. Det tycker däremot förskoleläraren Therese. Deras svar tyder på att utbildningarna har olika fokus. Bilden vi får stämmer väl överens med det Orlenius (2001) skriver om att det i skolan fokuseras på kunskapsutveckling medan det i förskolan är mer inriktat på socialisation.

Värdegrunden för dig

I läroplanen för grundskolan står det ”I överensstämmelse med den etik som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostrans till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande”(Lpo 94 s 3). Cecilia och Therese tar båda upp att man skall behandla andra som du själv vill bli behandlad, ”Allt vad ni vill att människorna skall göra er, skall ni också göra dem.’ Denna kända ’gyllene regel’ är en princip som många av oss känner utifrån kristendomen, men som finns i många andra religiösa och kulturella tillhörigheter, om än lite annorlunda formulerad.”(Gren, 2001, s 18). Carina lyfter fram det som hon anser viktigast med värdegrunden

– Det är att barnen kan samarbeta med varandra, och kan respektera varandra, oavsett hur de är, att man lär sig varandras olikheter, att det är helt okej.

Tova tycker att värdegrunden för henne är att eleverna skall kunna fungera socialt och att detta är en förutsättning för att de skall kunna tillägna sig kunskaper och färdigheter i samtliga skolämnen. Therese tar även upp att det är viktigt att inte ironisera när man pratar om barnen.

Elever som inte vill delta

I läroplanen för grundskolan står det: ”Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet”(Lpo 94 s 3). Hur ska detta tolkas? Arbetet med värdegrunden är inskrivet i styrdokumentet, innebär det att man som pedagog ska tvinga elever att delta även om det kan upplevas som en inskränkning på ”individens frihet”? ”Att dessa gränsdragningsfrågor är svåra vet varje lärare, men trots det tycks de sällan diskuteras”(Orlenius, 2000, s 190). Här kan det uppstå ett svårt dilemma och vi frågade i intervjuerna hur de gör om någon elev inte vill vara med under övningarna. Cecilia säger

– De jobbar med det, men ibland tramsar de till det. Jag vet inte om de beror på att de inte vill, eller om frågan är för personlig och för jobbig, eller att det bara är en ”sån” dag. Det kan bero på olika saker.

Carina suckar och kan först inte svara på frågan, men vid en följdfråga får vi svaret

– Det finns ju alltid de här som tycker att det är jobbigt, att jobba med det! De som har svårt för det här, de tycker att det är lite jobbigt i början, men det brukar ju ge sig efter ett tag, då tycker de ju att det är ganska roligt, och de märker att det inte är så farligt och det blir roligt....

Det goda samtalet kräver medvetenhet om elevers rätt till en frizon. Var gränsen går för elevens privata mark kan vara svårt att se och fastställa. Vissa elever är tydliga och sätter upp ett högt skyddsstaket för att förhindra insyn, medan andra snarare tycks hylla principen om allemansrätten. Det är dock alltid lärarens ansvar för elevens bästa som måste vara utgångspunkten. En lärare får aldrig agera på ett sådant sätt att barn och ungdomar upplever att de tvingas till en öppenhet som de inte är beredda till och som de kan tänkas ångra efteråt (Orlenius 2001 s 191).

Pedagogerna på Triangelskolan svarar att de inte upplever några problem med elever som inte vill delta. SET har poängterat vikten av att ge barnen möjlighet att säga PASS, då de inte vill svara eller agera. Detta tror vi kan vara ett sätt att förhindra att barn upplever, att de ”tvingas till en öppenhet”, som Orlenius uttrycker i citatet.

Sammansättning av grupp

Pedagogerna tycker att gruppsammansättningen påverkar värdegrundsarbetet eftersom alla grupper är olika. Cirkelskolan har runt 18 barn i åldrarna sex till nio år i sina åldershomogena grupper, när de arbetar schemalagt med värdegrunden. Triangelskolan har runt 10 barn i sina grupper, när de arbetar med värdegrundsarbete i förskoleklass och år ett. Vi har en känsla av att gruppstorleken påverkar elevers vilja att delta i värdegrundsarbetet.

I studier om klasstorlek, visade det sig att i nio av dessa presterade dock eleverna bättre i stora klasser och i fjorton studier presterade eleverna bättre i små klasser. Slutsatsen av den omfattande forskning som finns måste således bli så att klasstorleken inte kan sägas ha någon entydig och säkerställd betydelse för elevernas prestationer (Myndigheten för skolutveckling, 23/5 -08)

Fritidspedagogen Carina och förskolläraren Therese tycker att man får anpassa sig efter gruppens behov. Therese säger

– Är det en grupp med väldigt mycket konflikter i, då får man ha mycket konflikthantering, för att få gruppen till att fungera, och när man får en ny grupp så får man börja med gruppstärkande lekar och se, och sen kanske får man ju kanske ändra på konstellationen om man märker att det här inte kommer att fungera. Man kanske får göra det flera gånger under resans gång.

Carina säger att i hennes grupp har de fått arbeta med samarbetsövningar och massage för att de hade så mycket konflikter. Då Cirkelskolan är en åldersblandad skola nämner läraren Cecilia att man anpassar övningarna efter ålder på barnen. Vid det schemalagda arbetet med värdegrundsfrågorna har hon hand om treorna. Har det hänt något på rasten så väver hon i det lektionen ex. genom rollspel. Här kan vi se att Cecilia utgår från ett sociokulturellt perspektiv,

när hon skapar tillfällen till inläring utifrån rastsituationen, vilken är en betydelsefull kontext i barnens vardag. Enligt Dysthe(2001) är det ” Interaktionen med andra i läromiljön är avgörande både för vad som lärs och hur det lärs. Individerna deltar i många olika diskurssamhällen, och klassrummet är bara ett av dem”(s 44).

Läraren Tova har för sin del märkt

– Vissa grupper är lättare att arbeta med, och det gäller ju vad du än gör i skolan. Det är ju vissa perioder man har en klass som man kan göra vad som helst med. Det bara fungerar och i andra grupper så får man jobba jättemycket, för att det skall fungera socialt, för att klara av annat också, men så har vi ju det schemalagt här, så alla jobbar ju med det här, och jag tror inte man skulle klara sig utan att göra det. Man är ju tvungen, faktiskt

Mobbning

Samtliga pedagoger nämner att de kan se att det är ute på rasterna, som det förebyggande arbetet mot mobbning kan göras. Båda lärarna Cecilia och Tova nämner att de schemalagda lektionerna i värdegrundsfrågor är en del av det förebyggande arbetet medan förskolläraren Therese och fritidspedagogen Carina poängterar att det är viktigt att ge tid till konflikthantering genom att prata om olika händelser även på lektionstid. Therese tycker

– Vi har ju rastvärdar, det är mycket som händer där ute på skolgården när man inte är där. Barnen kommer och säger till omedelbart om det är något som händer. Vi har ett antimobbningsteam och man tog ju alltid lektionstid till att prata om saker som hänt på rasten. Man arbetar jättemycket hela tiden. Man pratar med dem om händelserna som inträffar.

Personlighet - sur, grinig, aggressiv tant

Vid frågan om personlighet påverkar värdegrundsarbetet svarar Tova på Triangelskolan tveklöst att personlighet påverkar och även Cecilia på Triangelskolan tycker

– Ja, jag tror att det har *jättestor* inverkan, vad det än står i böckerna, hur du är och hur du framför det, är avgörande för om de tar till sig.

Therese fnissar och säger

– Är jag en sur, grinig, aggressiv tant, så är klart att det påverkar värdegrund självklart skratt, eller om har sovit dåligt då är man lite extra stingslig och det påverkar väl också men jag menar över lag så jobbar man för att det ska vara positiv stämning annars får man söka sig någon annanstans, skratt.

Annan utbildning

Pedagogerna har fått olika mycket fortbildning vad gäller att arbeta med värdegrunden. Men alla vill ha mer utbildning och menar att värdegrunden inte är något som man lär sig en gång för alla, utan är något som hela tiden behöver utvecklas. När pedagogerna har gått någon fortbildning, använder de sig av den i värdegrundsarbetet lika väl som de använder sig av

material. Therese, som är förskollärare, tycker att hon får ta del av för lite fortbildning. Detta tror vi kan bero på att de är olika yrkeskategorier. Tova var med på en studiedag med Siggie Ólafsson, föreläsare från Centrum för Barns och Ungdomars Hälsa. Tova berättar

– Vi gick hela arbetslaget en kurs som också var ifrån det här UCBH eller vad de nu heter för någonting, som också Siggie höll i, att arbeta med grupper där det var många oroliga barn. Att lära sig att inte bara prata om allting utan kanske ibland lära sig att ignorera vissa saker, man kanske inte måste bry sig om allting, utan bestämma sig för vad är viktigt för mig egentligen, vad mår barnen bra av, vad behöver de. Och där har vi jobbat med det här värdegrundsträdet. Vi har ett träd på skolan med fyra punkter på och dem kan vi ju inte släppa på alltså det där gäller men om det är andra saker så kanske man ibland kan låtsas som ingenting eller tillsammans med barnen bestämma sig för vissa tecken istället för att tjata på dem. Det kanske inte är en direkt värdegrundskurs, men som ändå ger lite grann i tänket och hur man kan fundera. När man har många oroliga elever.

Tidigare värdegrundsarbete

Vi undrar vilka material eller metoder de har använt tidigare, innan de började arbeta med *Livsviktigt* och *Tillsammans*.

Lärare Cecilia berättar att innan de började arbeta med *Tillsammans* på Cirkelskolan var det till största del fritidspedagogen som ansvarade för arbetet med värdegrundsfrågor. Cecilia minns

– Sen gick vi alla kursen och sen var jag föräldraledig så processen där har jag inte riktigt varit med om. Sen när jag kom tillbaka så var det lagt en stund i veckan när man jobbade med Lions och vi hade väldigt mycket och har fått backa, det är inte bara det.

Här menar Cecilia att värdegrundsarbetet inte kan ta för mycket tid i anspråk eftersom det är många andra kunskaper eleverna behöver. Carina, fritidspedagog svarar att hon inte riktigt minns hur de arbetade tidigare. Vi tror att detta kan bero på att hon ansvarat för värdegrundsarbetet under hela sin tid på Cirkelskolan. Läraren Tova säger att de innan *Livsviktigt* arbetade var och en för sig. Hon tog då upp regler och hur man skall vara mot varandra, men det fanns inget gemensamt material. Förskolläraren Therese berättar att

– Då pratade man mer hur man skulle vara som kompis, hur man ska vara emot varandra och visa konkret, om jag blir sur på dig (visar med knytnäve ett slag i luften) är det bra om jag gör så på dig?

Vi frågade om hon hade använt något annat material och då sa hon

– Jo vi har haft det här, han som satt på axeln, jag får bara Quintus i huvudet men det heter det inte, det är nallen det, vad hette det?

Charlie, kanske, säger vi.

– Nej det är väldigt likt men det är ett annat.

Lions Quest, föreslår vi då.

– Ja så hette det! De som jobbade med det hade gått kurs, jag fick materialet och började jobba med det.

Utifrån intervjuerna kan vi utläsa att de båda skolorna införde värdegrundlektioner en gång i veckan när de fick ett gemensamt material.

Materialen *Tillsammans* och *Livsviktigt*

Vi var intresserade av hur pedagogerna arbetar med och hur de uppfattar materialen. Vi har gjort en jämförelse av SETs *Livsviktigt* och Lions Quests *Tillsammans*, genom att titta på övningar och ordval. Vi har även intresserat oss för pedagogernas uppfattning om hur det satsas på fortbildning, vad gäller värdegrundsfrågor.

Materialutbildning

Båda pedagogerna på Cirkelskolan har gått utbildning i Tillsammansmaterialet, vilket är en förutsättning för att få materialet. Fritidspedagogen Carina berättar

– Vi var ju tillsammans med en annan skola och då var vi ganska många, vi fick ju praktiskt pröva på alla de här olika övningarna, så man kände verkligen hur det kändes, och det var även det här med hemlig kompis, lite sån här då, fick vi ha under de här dagarna, en hemlig vän som man skulle uppmuntra på olika sätt (skratt) små kuvert och sånt där då, men just det här att man fick känslan också, för ibland kan man som vuxen göra en övning och så ska alla barnen vara med och om nån säger att jag vågar inte, då har man inte alltid haft förståelse för det, jodå nu försöker vi det här, där fick man väldigt tydligt känslan för att fy vad det här var väldigt jobbigt, ibland när man skulle gå upp i mitten och ställa sig och göra någonting då, och man inte kände alla så bra då så, att jag tyckte att det var jättebra

På Triangelskolan fick lärarna en studiedag som handlade om värdegrundsarbete i stort där Livsviktigtmaterialet ingick som en del. Studiedagen fick personalen först efter att ha arbetat med materialet några år. När Tova tar upp med föreläsaren att hon hellre hade velat starta med utbildning i materialet svarar han att det kan vara en fördel att ha arbetat med det först.

Therese svarar skrattande

– Böckerna har vi fått.

I detta uttalande kan vi skönja en relativt humoristisk och avslappnad syn på materialet. Kanske ligger det lite ironi i uttalandet, då det i intervjun har framkommit att förskollärarna inte fick gå på studiedagen om värdegrunden. Detta beror på att lärare har fler studiedager per termin än förskollärare och fritidspedagoger.

Jag sätter ihop en egen värdegrund

Alla använder sig av att kopiera uppgifter till barnen istället för att köpa in elevböckerna på grund av ekonomiska skäl. Cecilia tycker att det står så mycket i varje bok, att det skulle

kunna gå att använda det i alla tre åren istället för bara ett. Därför plockar hon ur boken det hon behöver. Tillsammansmaterialet är numera omarbetat, så det har Lions Quest tagit till sig, säger hon. Den är nu en bok istället för tre. I början jobbade hon mer med materialet men numera plockar hon in från andra håll t.ex. kurser och föreläsningar.

Carina tycker att Tillsammansmaterialet är mycket bra, men att den senare utgåvan verkar bättre vad gäller strukturen. Hon plockar godbitar ur materialet och skulle gärna gå på kurs igen, för att få lite nya idéer och påfyllning. Hon berättar vidare att det i materialet ingår en nalle som heter Quintus och som hon var lite skeptiskt till hur det skulle fungera att använda i arbetet med elever i år tre. Efter att ha introducerat Nallen blev hon positivt överraskad och insåg att det var så effektivt som de sagt på kursen. Nallen verkar fungera som en förklädd pedagog.

Här följer en övning från en lektion som heter Var snäll och artig ur *Tillsammans* från år ett, ”berätta för nalle hur man ställer en artig fråga genom att be en av eleverna att hämta en pappersnäsduk: (elevens namn), skulle du vilja vara så snäll och hämta en pappersnäsduk. När du fått en pappersnäsduk, låtsas att nallen nyser och torka honom sedan om näsan. Låtsas att han viskar någonting till Dig och berätta för eleven vad han säger. ’Nalle säger: - Precis i tid! Tack så mycket!’ Säg till eleverna, ’Jag tyckte om att hjälpa Nalle därför att han ställde en artig fråga’”(Lärohandledning s 65). Här handlar det mer om hur man ska uppföra sig än varför det är viktigt att bemöta varandra på ett empatiskt sätt. ”Etik är något som är individuellt, frivilligt och bygger på personlig övertygelse – och det är det som gör saken så svår beträffande uppgiften att fostra barn och ungdomar till goda samhällsmedborgare. Etik är mer än etikett”(Orlenius, 2001 s 101).

Kohlbergs⁶ moraliska trappa bygger på konstruktivistisk teori och Piaget utvecklingsstadier. Trappan består av sex steg, där de nedersta stegen bygger på konsekvensetik, vilket innebär att konsekvensen styr handlandet. De följande stegen bygger på pliktetik. Det är inte förrän på de sista stegen som man räknar med att individen tar ett personligt ansvar för sitt agerande.

Orlenius (2001) som skriver om detta påpekar att det finns kritik till ”trappan” då den kan tolkas och användas som att det är först på det femte steget som moraliska varförfrågor kan besvaras och på de första stegen är det endast hur man ska bete sig som besvaras. En annan rådande uppfattning är att sådana *varförfrågor* kan bearbetas av mindre barn. Vi kan i exemplet se att Tillsammans bygger på en syn som överensstämmer med Kohlbergs moraltrappa, då det i exemplet mer handlar om *hurfrågor* än om *varförfrågor*. Den barnsyn som vi kan se är enligt Piaget att barnet utvecklas i stadier och ses som föregångare till det ultimata stadiet, nämligen att vara vuxen.

När vi frågar Cecilia om hon följer den delen i materialet som behandlar språkundervisningen i svenskan svarar hon

– Inte för att det står där. Det är nog en sådan grundstomme från liten att det är viktigt hur man uttrycker sig.

”De studerande behåller i själva verket sina ursprungliga idéer om yrkets karaktär. Alla som ska bli lärare har själva gått i skolan under många år och under den tiden har de hunnit fundera över och värdera olika sätt att undervisa ... Olika uppfattningar är alltså oftast djupa och genomgripande”(Claesson, 2002, s 10).

Tova säger om *Livsviktigt*

– Jo, jag tycker materialet är bra, det är lätt att ta åt sig. Jag menar övningarna står ju där, det är bara egentligen att slå upp sidan och titta vad det handlar det här om, det handlar om känslor eller vad det nu kan handla om eller gruppstärkande övningar eller vad det är och sen är det ju bara, lärarhandledningen står ju precis hur det är tänkt egentligen.

Hon plockar in lite annat, bl.a. massage för att fylla ut med. Therese däremot börjar med massagen varje gång och fortsätter sedan med livsviktigtmaterialet. Barnen tyckte att det är skönt med massage och hon verkar själv vara intresserad av detta.

Jämförelse av materialen

Vi anser att en rättvis jämförelse mellan materialen är svår att göra då de är så olika. *Tillsammans* är omfattande och egentligen mer än ett värdegrundsmaterial. Det finns ett omarbetat material som är av senare datum, men vi har valt att utgå från det material som används på skolan. *Livsviktigt* är mer inriktat på värdegrundsarbete och därmed inte lika omfattande.

Ordvalen från *Tillsammans*materialet bygger mer på etikett än i etik. Ett avsnitt heter Var snäll och artig. Vad innebär det att vara snäll? Barnen ska lära sig gott omdöme, ansvar och självdisciplin. Disciplin betyder lydnad, ordning och disciplinera betyder hålla i styr, kuva enligt Bonniers svenska ordbok (1980). Enligt *Tillsammans* är självdisciplin ”att träget arbeta för att nå målen; att skjuta upp den omedelbara behovstillfredsställelsen när det är lämpligt” (Lärarhandledning årskurs 1 s 6). *Tillsammans* vill att de ska uppnå att kunna fatta positiva och sunda beslut. Vem bestämmer vad som är sunt?

Vad vi kan se i lärarhandledningen för *Livsviktigt* som jämförbart med självdisciplin är ”att hantera sina känslor (att veta varför man känner på ett visst sätt och hur man ska hantera sina känslor så att de, istället för att förstöra för en, hjälper en att klara den uppgift man står inför; att kunna kontrollera sina känslor och att kunna vänta med belöning för att nå ett mål)”(s 6). Vad som enligt materialet leder fram till att man kan hantera sina känslor är arbetet med självkännedom, vilket går ut på att barnen ska bli medvetna om sina känslor. ”Emotionella intelligenta människor söker sällan ytlig njutning utan uppmärksammar sina känslor så att de kan vara till hjälp på vägen mot mognad och växt”(Lärarhandledning s 5). Vi ogillar uttrycket ytlig njutning och anser att man istället genom att tillåta sig njutning blir bättre rustad för att känna empati med andra människor ”Vi behöver empati först och främst för att få lättnad i våra egna och andras bördor. Att utveckla och stödja barns empatiska förmåga är på sikt kanske den viktigaste fredsfaktorn. Men empatin behövs också för att uppleva glädjen helt och fullt”(Sylvander, Cullberg & Böhm 1992).

Inledningen till Lärarhandledningen i *Livsviktigt* består av tre och en halv sida, medan *Tillsammans* inledning består av trettioåttio sidor. Det stora antalet sidor i *Tillsammans* beror på att det är utförligt beskrivet hur undervisningen skall gå till. Det gäller inte bara undervisningen i olika värdegrundsfrågor, utan t.ex. hur svenskundervisningen skall genomföras. Ytterligare en del som lyfts fram är formen för hur grupparbete skall gå till i de olika ämnena. Det lämnas lite utrymme åt de egna tankarna om hur undervisningen kan utformas, det känns mer som en metodbok. Det finns en bok för varje årskurs i *Tillsammans* och vi har tittat på övningar hämtade ur de tre första böckerna. Återkommande områden i alla årskurser är: *Att skapa gemenskap i skolan*, *Gruppen utvecklas*, *Positiva beslut*, *Se upp för gifter* och *Fira dig och mig*. Inför varje övning står en information till läraren om vad eleven kommer att kunna. Det kan se ut så här:

Mål

Eleven kommer att kunna:

1. Bidra med sin talang och sina idéer till ett klassprojekt.
2. Nämna några fördelar med att bidra med något till klassen. (Lärohandledning, år 3 s 34)

Detta tycker vi är ett exempel på att skaparna av materialen ser övningarna som en metod och att om man bara följer instruktionerna, som för övrigt är mycket utförliga, så kommer eleverna att uppnå önskade kunskaper. Här ser vi det formbara barnet, då det verkar som om det bara är att använda rätt metod så fyller man barnet/ kärlet med mer kunskap. Vi ifrågasätter vem som avgör vad barnet lär sig, det är många saker som påverkar om barnet är mottagligt för information, kanske är det något som hänt hemma, vilket gör att barnet inte kan ta till sig lektionens innehåll. Syftet med lektionen är att ge eleverna tillfälle att arbeta i grupp genom att tillverka en ansiktsmask. Läraren får tips på material som kan användas och om att visa upp färdigställda exempel på masker. I instruktionen står

Obs! Maskerna kan vara utsmyckade som man vill. Även om den här lektionen ger instruktioner för hur man gör en slags 'människomask', kan du, om du har ditt eget sätt att göra dem på, känna dig fri att använda det. Målet är att varje elev ska färdigställa en färdig mask och bidra med den till klassgemenskapen (Lärohandledning, år 3, s 34).

Vi reagerar över att det i övningen måste uppmärksammas att pedagogen kan känna sig *fri* att använda sig av sitt eget sätt att göra en mask. Genom att uppmärksamma att pedagogen kan känna sig fri vid detta tillfälle undrar vi om man inte kan vara om det inte uttryckligen står i instruktionen. Här lämnas inget utrymme till pedagogens eget tänkande. Detta anser vi som blivande lärare vara nervärderande. Lektionen fortsätter med att eleverna ska färdigställa sina masker. Här följer en instruktion till läraren, "Tala om för klassen hur mycket tid de har på sig och tala om för dem när fem minuter är kvar så att de hinner avsluta" (s 38). Läraren ges vid tre tillfällen instruktioner att be barnen att räcka upp handen. Detta exempel visar en syn på pedagogen som inkompetent och den synen anser vi genomsyrar materialet. Vi menar att det är en behavioristisk syn som präglar materialet vad gäller människosyn.

Inledningen till *Livsviktigt* börjar med "Att arbeta med social och emotionell träning i förskoleklassen och i skolan enligt metodiken i SET – programmet och läromedlet *Livsviktigt*, innebär att genom övningar utveckla barnens/elevernas sociala och emotionella förmågor" (s 4). Därefter beskrivs i inledningen de fem olika huvudmomenten som är Självkännedom, Att hantera sina känslor, Empati, Motivation och Social kompetens. I de kommande övningarna tas det i instruktionerna till läraren upp, inför varje övning, inom vilket område barnen/eleverna kommer att få träning. Det anser vi vara stor skillnad till formuleringen i Lions Quest *Tillsammans*, där man påstår att den här kunskapen kommer eleverna att tillägna sig efter genomförd lektion. Lions Quest kom till Sverige 1987 och utformningen av *Tillsammans* stämmer väl överens med den då gällande läroplanen lgr 80 som var metodstyrd till skillnad från läroplanen lpo 94 som är målstyrd. Följande citat belyser vad det innebär med målstyrning "Läroplanen kännetecknas t.ex. som en del av skolans decentralisering, av värdestyrning, där skolaktörerna givits friutrymme för lokalt handlande utifrån angivna mål och resultat. Skolaktörerna har således det pedagogiska ansvaret att omsätta värden och riktlinjer som anges i läroplanstexterna utifrån villkoren i varje enskild skola" (www.feeduc.umu.se/VGC) (5/5 -08).

I Lions Questmaterialet *Tillsammans* finns ett avsnitt där det tas upp om olika gifter. Alltifrån kemikalier som barnen kan hitta under diskbänken till droger i någon form som de kan bli erbjudna när de som minst anar det. I en övning för årskurs två där läraren tar hjälp av två elever får de öva på att säga nej. Läraren säger ”- `Lisa och Lena, jag är en främling och jag undrar om ni skulle vilja se vad jag har i min vita plastpåse. Vad skulle du säga eller göra” (s 136)?

En annan övning där de ska sitta två och två och diskutera vad man ska säga

”Du är hemma hos en klasskamrat. Hennes föräldrar sitter i soffan och röker och frågar dig om du vill prova”(s 134)?

Vad gör detta avsnitt om tobak och droger i årskurs två? Vi anser överhuvudtaget inte att detta är relevant att ta upp i så tidiga åldrar. I årskurs tre i lärarhandledningen tar de på en lektion upp hur man ska avhålla sig från alkohol. Här finns en fråga till eleverna, vad heter de produkter som innehåller alkohol? Här räknas sedan upp olika drycker som öl, vin, vindrinkar, whisky, rom, gin och cocktails. ”En burk öl innehåller lika mycket alkohol som ett glas vin eller ett litet glas whisky”(s 164) Det här är tydligen fakta som anses nyttiga att veta när man är nio år. *Varför?* Detta anser vi vara helt omdömeslöst att lära ut till nioåringar. I ett sista exempel, hämtat ur lektionen, Växa upp rökfri, får barnen lära sig hur nikotin skadar lungorna. Därefter följer en övning där barnen skall göra ett nikotinmonster utifrån en mängd olika material. Dessutom står en instruktion till läraren att ” Uppmuntra eleverna att skriva en liten berättelse om nikotinmonstret och hur det skadar kroppen när den blir inbjuden”(Lärarhandledning år 2 s 131). Denna övning stämmer väl överens med vad som står i inledningen till avsnittet *Se upp för gifter* ” Arbetet med att minska drogmissbruket måste börja i mycket tidiga åldrar då barnens attityder skapas”(192). Föräldrabreven används inte på Cirkelskolan och det kan vi förstå efter att ha sett detta exempel ur ett föräldrabrev hämtat ur elevboken (s 24), årskurs tre. Dessutom är det vanligare att pedagogerna skriver sina egna föräldrabrev.

Uppmuntra till vänskap med barn som inte använder droger

Att ha kamrater som använder droger är ett av det säkraste tecken på att en ung människa också kommer att göra det. Du kan behöva ägna tid åt att hjälpa ditt barn engagera sig i positiva aktiviteter som idrott, hobbies eller klubbar för jämnåriga. Det kan vara det viktigaste du kan göra i detta kritiska skede i ditt barns utveckling(s 24).

Med vår yrkeserfarenhet uppfattar vi denna ålder som ganska positiv och relativt problemfri och kan inte riktigt se att detta skulle vara ett kritiskt skede i barnens utveckling. Vi känner heller inte igen att barnen skulle behöva ta avstånd från missbrukande kompisar redan i nioårsåldern. Här framkommer en syn på att man inte skall umgås med avvikande barn Skulle nu så vara fallet, att ens barn skulle ha en missbrukande kompis i nioårsåldern handlar det om helt andra ingripande än att hindra ens barn att leka med det. Om man utgår från att barnet ska känna empati skulle den vuxne uppmuntra att hjälpa istället för att stjälp. Barnsynen som vi kan se i föräldrabrevet och i andra övningar i avsnittet *Se upp för gifter* bygger på Det onda barnet. Enligt James, Jenks och Prout(1997) uppfattas det onda barnet bland annat som demoniskt vilket riskerar att komma till uttryck om vuxenvärlden tillåter det. Det är därför viktigt att barn undviker farliga platser och att hamna i dåligt sällskap.

När vi gör en jämförelse med Birgitta Kimbers material ser vi att det är först i årskurs sex till åtta som det tas upp liknande frågor. Här är ett exempel av sex som diskuteras i årskurs åtta

Äntligen skolavslutning! Alla i klassen har bestämt att man ska mötas vid Kvarnsjön och grilla korv. Sanna och Tove har kommit överens om att träffas tidigare. Tove har med sig en flaska och hon vill att Sanna ska dricka. Sanna smakar lite men vill inte ha. 'Kom igen', säger Tove. Sanna tänker att det gör väl ingenting och dricker en hel del. 'Stopp', säger Tove till slut, 'Ta det lugnt!' Men det är försent. Sanna blir berusad och börjar bete sig konstigt. Under kvällen märker Tove att Sanna är med ett annat gäng. Tove ser att tre till fyra killar är i färd med att klä av Sanna. Sanna är för berusad för att kunna göra motstånd(s 25).

Det känns mer relevant att ta upp alkoholens risker i dessa åldrar. Det är mer troligt att en fjortonåring smakar på alkohol än att en nioåring.

I årskurs sex tar man i *Livsviktigt* upp två situationer till diskussion. Här följer den ena av dem

Sandra och Malin är kompisar. De gör nästan allt tillsammans. En dag föreslår Malin att de skall hitta på något dumt och spännande. Hon säger: 'Vi tar lite sprit från dina föräldrar.' Sandra känner sig osäker men gör som Malin vill och ger spriten till Malin. Efter drygt en månad skall Sandra gå hem till Malin, för Malin har ramlat och slagit sig. Hon har fått hjärnskakning. Malins mamma är hemma och säger till Sandra att hon inte är välkommen. Malins mamma säger upprört: 'Jag hittade sprit i Malins rum häromdagen och Malin berättade att du tagit den från dina föräldrar!'" (s 38).

Som vi tidigare nämnde tycker vi att det är mer relevant att ta upp olika situationer rörande alkohol och tobak i den här åldern då de kan känna igen det från sin sociala kontext till skillnad från de tidigare åldrarna. Dessutom kan vi i exemplet se att en annan vinkel på problemet finns genom ta upp hur man är som kompis.

I *Livsviktigt* ägnas en del åt stoppljuset som är ett sätt att lära barnen metoder för att hantera konflikter. I boken står det att rött ljus betyder stopp- lugna ner dig och att de tillsammans ska skriva en lista med olika förslag på att lugna ner sig och förslagen med att "räkna till tio" och att "andas in, räkna till fem- andas ut, räkna till fem" ska finnas med. Vid nästa tillfälle får de öva att göra den sistnämnda övningen och även säga tillsammans, "jag är lugn". Den här övningen uppmanas barnen att träna på. Vid ett annat tillfälle får de listan och kan välja någon annan teknik som de kan pröva. De går senare vidare med att samtala om vilka olika vägar det finns att nå målet. Det gula ljuset betyder att de ska tänka efter. Efter det går de igenom den gröna signalen som betyder att nu har jag valt väg och nu kör jag.

Det är bra att ha bilder med stoppljus i rummet för att påminna barnen. Sammanfattningsvis säger Johansson och Johansson (2003) att stoppljuset hjälper barnet att hantera sina känslor och att inte handla impulsivt och slå till någon genom att lära sig tekniker för undvika detta. Vi kan i handledningen till övningen se en barnsyn som inledningsvis verkar utgå från det formbara barnet, för att sedan övergå till att se det förnuftiga barnet. Vi tycker att handledningen är krånglig och inte till en början lämnar så mycket för pedagogens eget tänkande. Detta tror vi kan medföra att man som pedagog undviker övningen. Däremot tycker vi att tanken bakom metoden är bra då den övar barnen i att hantera sina känslor. En stor del av övningarna i förskoleklassen går ut på att barnen får träna på att lära sig känna och sätta ord på sina känslor. Elevmaterialet bygger till stor del på bilder som gestaltar olika känslor för att öka förståelsen hos barnen. Här kan vi se en barnsyn som bygger på det emotionella barnet.

I *Livsviktigt* finns olika övningar som vänder sig till förskoleklass, om att hantera känslor. De känslor som tas upp är glad, ledsen, arg orolig och lugn. Övningarna är uppbyggda genom att barnen först får titta på en bild som gestaltar den aktuella känslan och samtala om var i kroppen känslan finns och vilken motsatskänsla det finns. Därefter får de rita var i kroppen känslan känns. Vi tycker att det är ett bra sätt som barnen får möjlighet att träna sig på att

känna igen och sätta ord på känslor. Vi tror att övningarna hjälper barnen att hantera sina känslor.

Cirkelskolan

Cirkelskolan är en åldersintegrerad skola med ca 70 elever. På skolan går det barn från förskoleklass upp till skolår 3. Pedagogerna har organiserat verksamheten utifrån barnen, dels i blandade åldersgrupper och dels i åldershomogena. I värdegrundsarbetet som de kallar för *Tillsammans* är barnen indelade efter ålder. Cecilia ansvarar för värdegrundsarbete med elever i år 3. Hon svarar att hon i år har valt att arbeta med hur man är mot varandra. Därför vill hon att barnen skall få träna sig i att arbeta i grupp och hon har låtit barnen själva välja ett ämne. Cecilia har utgått från en del i *Tillsammans* materialet, där grupparbete beskrivs i ett antal övningar, som tydliggör olika roller och kan finnas i en grupp. Roller som beskrivs är reporter, samlare, sekreterare och ledare, vilka presenteras av pedagogen. Varje barn har tilldelats en roll och vilket ansvar som det medför att ha respektive roll har i gruppen. En av övningarna går ut på att gruppen tillsammans skall svara på ett färdigställt frågeformulär om de olika rollernas ansvarsområden. Till övningen finns ett tillhörande facit med de rätta svaren. Här ger vi några exempel på frågor och svar. Vilken medlem skaffar material till gruppen? Rätt svar är samlaren, Vilken medlem ser till att uppgiften blir färdig? Rätt svar är ledaren. Orlenius (2001) säger att ”Ju mer den vuxne tar kontrollen, desto mindre chans har barnen att utveckla etik i ordets egentliga mening.”(s 102) Efter att ha besvarat frågorna skall de med hjälp av vädersymboler tala om hur de tycker att gruppsamarbete har fungerat. Rollerna är tänkta att kunna användas i olika sammanhang och ämnen. Tanken är även att alla skall få prova på de olika rollerna. Cecilia berättar hur hon har använt sig av övningen.

– Så de har själva fått ta fram vad tycker de en ledare gör, en reporter, en sekreterare och vad gör en samlare. Ja då har vi kommit fram till bara för att man är ledare, så är det inte så, att man talar om vad alla ska göra, och så gör man ingenting själv, utan man är delaktig i gruppen. Jag har ansvar för, du gör det och du gör det och jag gör det. Sekreteraren ansvarar för att skriva ner då, men inte bara att du skall sitta och skriva, utan vi delar upp uppgiften så får den personen ett ansvarsområde.

Cecilia har valt bort att använda sig av det beskrivna frågeformuläret, utan hjälper istället barnen att komma fram till vad som ingår i varje rolls ansvar. Här visar hon att hon ser det kompetenta barnet, som har likheter med det goda barnet, medan materialet istället utgår från det formbara barnet. I den om det formbara barnet kan kännas igen i en teoribildning, nämligen behaviorismen.(Johansson & Johansson 2003)

Vi märker att Cecilia plockar från alla möjliga håll och vid en fråga om detta, får vi till svar.

– Ja ifrån alla möjliga håll, jag sätter ihop en egen värdegrund

Hon gav olika exempel på övningar som hon använder och en av dem utgår från en berättelse om ett barn som blir utsatt för tråkiga kommentarer från personer i omgivningen. För varje kommentar skrynklas ett pappershjärta ihop lite grand tills det blir en hård klump. Därefter får barnen komma med förslag hur man kunde bemöta barnet istället och då vecklas hjärtat upp, men helt slätt blir det aldrig igen. Denna övning har hon fått från ett annat material, En lekfull möjlighet när hon gick på en kurs. Hon använder sig inte enbart av *Tillsammans*.

– Det finns väldigt mycket material idag om värdegrunden. Ja vi var på läromedelscentralen och det finns en uppsjö av böcker. Det är bra, Jag vill inte vara låst av ett enda material. Jag vill helst plocka in lite till då, så du har nog inte valt rätt person.

Säger Cecilia skrattande och fortsätter

– Det gäller vilket ämne som helst. Det ska vara som en referens, dit kan jag gå, och dit kan jag gå för att hämta lite uppslag. Det ska gå att hämta lite uppslag, för vem har sagt att de har helt rätt. De har jättebra idéer men det kan andra också ha. Jag är inte så slavisk med boken.⁷

Carina har till intervju tillfället med sig två övningar som hon säger att hon valt ur Tillsammansmaterialet. Den ena hade resulterat i ett stort gemensamt pappershjärta, på vilket barnen har fått skriva ner vad som gör dem glada. Vi har letat igenom lärarhandledningarna utan att finna just den övningen, men det finns en lektion, *Positiva ord och uttryck*, där hon kan ha hämtat inspiration. Vi uppfattade hennes syfte som att hon ville skapa ett positivt klimat genom att uppmärksamma barnen på att man blir glad av vad någon gör och inte bara av vad man får. Med det vill hon visa på att går att *göra* gott. Detta kan vi koppla till det goda, men även till det emotionella barnet. Övningen som hon fått inspiration från, var att lära sig tio ord. Synen i materialet utgår mer från det formbara barnet. Den andra övningen som Carina hade med till intervjun hittar vi i lärarhandledningen till *Tillsammans*. Carina säger

– Ja, så sätter man sig i en ring runt bordet brukar vi göra då, och så sätter man en lapp med sitt namn på och så skriver man och så skickar man vidare. Så alla ska skriva något positivt om varje person och så får de tillbaka den och så får de ju läsa den då och det är ju jättelyckan när man får tillbaka sin lapp och ser vad alla har skrivit om mig då.

Barnen får sedan med sig det klasskamraterna skrivit, då de slutar trean och byter skola. I den övningen ser vi att de har en syn på barnet som det emotionella barnet.

Tobak och alkohol

De delar som båda pedagogerna på Cirkelskolan har valt bort är avsnittet *Se upp för gifter*. Kapitlet handlar om tabletter, kemikalier, tobak, alkohol och droger. Vi ställer frågan om vad Cecilia tycker om att det tas upp om droger redan i de tidiga åldrarna 1-3 och då svarar hon

– Eftersom jag inte har pratat om det är det inte det viktigaste, nej ... Jag tycker att det *är* jätte viktigt egentligen, men samtidigt så känner man de här barnen har inte riktigt kommit så . Så det passar kanske lite bättre in i fyran femman, skulle jag vilja flytta upp det till. Vi har inte pratat så mycket om det.

Med det blir det tydligt att hon, liksom vi, tycker att dessa övningar kommer för tidigt.

Carina tycker att man kan prata om det, när det tas upp av något barn. Med det visar hon att materialet inte styr utan hon utgår från att ta upp problem när de uppkommer. Det går att koppla till Vygotskijs det sociokulturella perspektivet, genom att pedagogen tar upp ämnet utifrån att ett barn har uppmärksammat det och den vuxne hjälper barnet i dess proximala utvecklingszon.

Barnsyn

Cecilia uttrycker tanken om att inget barn är i grunden elakt. Här kan vi se att hon utgår i från det goda barnet. Vi undrar om hon i materialet kan se vad de har för syn på normer och regler

– Det följer det här vanliga, det är ju mycket det här med gyllene regeln, det bygger på så som du vill att andra ska vara mot dig själv ska du vara mot dem, ja för jag menar det är ju centralt hela den grejen har ju en jättecentral, jag vet inte om det är speciellt religiöst materialet, det är det som det bygger på, jag kan tycka att det borde hela samhället bygga på, egentligen. Man försöker att få bort det här sköt dig själv och strunt i andra. Det här att bry sig om, medmänsklighet är ju, så mycket, svarar hon med eftertanke.

Solidaritet är att ta ansvar också för andra, en vilja att ta ansvar. En vilja som är sprungen ur vetenskapen om och känslan för att vi behöver varandra och är beroende av varandra. Inte enbart utifrån ett egoistiskt perspektiv utan från en övertygelse i hjärtat om att mina behov också är den andres behov, att mina önskningar och drömmar också är andras önskningar och drömmar (Gren, 2001, s 136).

Här kan vi se att en koppling till Marianne Jansson – Fredriksson uttalande när hon svarade att Tillsammans vilar på en kristen tradition. Detta visar att kursens utbildning ger resultat och vi förstår varför de vill att man ska gå kursen innan du får materialet.

Carina säger att hon inte har tänkt på vilken barnsyn som finns i materialet.

Triangelskolan

Tova säger att hon utgår från gruppen när hon väljer övningar ur *Livsviktigt*.

– Ja, det har vi gjort, känslor har vi jobbat en hel del med, massagen ingick ju där också, och det hade de haft även i förskoleklassen så det var de väldigt vana vid det, så det har inte varit några bekymmer alls, de tycker att det är riktigt mysigt att få massera på varandra, vad är det mera, lite grand det här om att våga säga vad man är bra på, eller att tala om för andra vad man är bra på och sånt, stärkande övningar

I övningen för regler finns det med att ingen får skratta åt någon. Att hon valt att jobba med känslor tyder på att hon ser det emotionella barnet. ”När barn tränas i att verbaliseras och tänka på vilka känslor som ligger bakom hur de handlar ökar deras förståelse för andra människors agerande - de utvecklar sin emotionella intelligens” (Gren, 2001 s 117).

Therese visar oss en övning ur *Livsviktigt*, som tar upp regler.

– Ja, så om de har haft läxa får de komma tillbaka, sen får de redovisa en och en inför gruppen, så får de berätta vad de har för regel hemma och det tycker de är jätteroligt. För en del har en regel som att man alltid borstar tänderna innan man går och lägger sig, så säger man att åh vilken bra regel, varför är den här regeln så bra? Nån kan ha, att man har en regel att man tar av sig skorna i hallen och så ställer man de på skohyllan innan man går in, Åh vilken bra regel och varför är det så bra med den här regeln. Det blir många olika regler, tvätta händerna före maten kan vara en regel

Övningen går ut på att barnen får i uppgift att ta reda på en regel som finns hemma. Regeln presenteras sedan inför kamraterna vid nästa tillfälle. Här menar vi att Therese utgår från det sociokulturella perspektivet. Olga Dysthe, professor, säger att ”Interaktionen med andra i läromiljön är avgörande både för vad som lärs och hur det lärs. Individerna deltar i många olika diskurssamhällen, och klassrummet är bara ett av dem” (Dysthe, 2003, s 44).

Therese har valt bort att använda sig av övningen med stoppljuset då hon tycker att den är för svår för gruppen. Hon tycker att det finns andra sätt än att räkna till 10 när man blir arg. Hon tycker att massagen är mycket viktigt med är inte medveten om att det finns med *Livsviktigt*.

– Nej vi pratade om att vi skulle ha massage på hela skolan. Den man rör den slår man inte..., säger Therese.

Material till massagen hämtas på nätet och hon får även tips från kollegor. Hon använder massagen och barnen är mycket nöjda. Therese säger

– Ja vi har det *varje* gång. Och de tycker att det är jätteskönt de kan komma och säga... Skall vi ha massage idag?

Det framkommer även i intervjun med Tova att de arbetar med massage i samband med *Livsviktigt* och det verkar genomsyra skolans värdegrundsarbete.

Eleven

Samtliga pedagoger märker att värdegrundsarbetet har gett effekt på grupperna. Enligt Cecilia har arbetet inte någon större effekt på de elever som mest skulle behöva det, men har ändå sett att de har lärt sig att samarbeta. Enligt Siggi Olafsson på CBUH (Centrum för barns och ungas hälsa) finns det i barngrupperna 1-2 % som riskerar att få allvarliga beteendeproblem och dessa når man inte genom värdegrundsarbete (Föreläsning 5/3 - 08). När vi frågar vilka barn värdegrundsarbetet ger bäst effekt på säger Tova

– Oj, Det är kanske lite grann som vi pratade om, när vi har haft som vi nu har, en ganska jobbig grupp, så har vi fått, även om man är specialpedagog själv, så hjälper inte det när man är mitt uppe i det. Då ser man inte det som man kan jobba med, då blir det bara, vi har ju fått handledning och det ligger nog nåt i det som hon säger, att man, det finns en grupp som har med sig det automatiskt. De mår bara bra av att hänga med, de har det ändå, de vet vad som gäller, de vet hur man umgås med andra. Sen finns det en ytterlig liten grupp ute, som jag tror man egentligen inte når med nåt, men de är väldigt få egentligen, kanske en eller två per grupp. Sen har man det där mellanspannet, barn som är, många barn är oroliga idag, svårt att sitta still och svårt att umgås med andra, de är rätt många, men där gör man nog den största vinsten med att jobba med det här.

Eftersom vi ser på det här ur ett sociokulturellt perspektiv kan vi förstå att det är svårt att svara på vilka barn värdegrundsarbetet har bäst effekt på. Förändringar som pedagogerna upplever kan likaväl ha andra orsaker, än värdegrundsarbetet som sker i skolan. t.ex. påverkan från hemmet eller någon annan kontext som barnen kan ingå i

Pedagogernas reflektioner

Här ville vi veta mer om pedagogernas synpunkter på sin arbetssituation, gällande möjlighet till utvärdering och arbetslagets funktion. Vi undrade även om hur pedagogerna tänker på värdegrundsarbetet i framtiden.

Utvärdering

Vi var naturligtvis också intresserade av hur pedagogerna utvärderar och tänker kring arbetet med värdegrunden. Lärarna Tova och Cecilia svarar, när de tillfrågas om de utvärderar verksamheten att det gör de i juni varje år. De är båda medvetna om att värdegrundsarbetet

utvärderas alltför sällan. Therese anser att de gör det varje vecka på arbetslagets gemensamma planeringstid. Carina säger

– Vi har avsatt tid för allt, all dokumentation och utvärdering och så, sen fungerar det mer eller mindre bra, olika perioder, men samtidigt känner jag att genom att det genomsyrar, så pratar vi om det hela tiden, man tappar det aldrig.

Det går att koppla till vad Silwa Claesson skriver kring att vara en ”reflekterande praktiker”:

Att bli en ’reflekterande praktiker’ har från många håll setts som en lösning på de problem som skolan anses ha. T.ex. har lärare kritiserats för att vara alltför konservativa och undervisa på ett och samma sätt under större delen av sitt yrkesverksamma liv. Men genom att ställa sina egna handlingar under lupp, att reflektera över den egna undervisningen, skulle lärarna själva kunna bli varse att de kan förändra sin undervisning (Claesson, 2002, s 104).

Claesson uttrycker att pedagogerna behöver förutsättningar för att reflektera över den egna undervisningen och Colnerud & Granström menar att ”Möjligheten att under pågående arbete och inför elever tillsammans med en kollega diskutera den fortsatta uppläggnings av lektionen finns inte. Istället tvingas läraren att utveckla sin yrkesroll i ensamhet”(2002,s 35).

Arbetslag och värdegrund

Therese tycker att de i hennes arbetslag diskuterar värdegrundsfrågor med jämna mellanrum och att de har en gemensam hantering vad gäller konflikter. Tova tycker att de använder materialet *Livsviktigt* som bas, men att de även lägger in det som behövs i barngruppen t.ex. massage. Efter tips från elevvårdsteamet jobbar arbetslaget med att barnen ska vara koalor. Genom rollspel visar pedagogerna att koalor är coola och inte gör något dumt mot andra. Det har gett effekt på gruppen men hon kan inte säga vad det beror på, Koala eller *Livsviktigt*.

Carina tycker att de gör det hela tiden och att alla pedagoger är engagerade och att alla ser att det ger resultat. Cecilia skrattar och säger

– I början på varje läsår talar vi om *Tillsammans*. Ja sen jobbar jag med det och Carina som har tvåorna, jobbar med det och Caroline jobbar med ettorna hon jobbar med det. Var och en jobbar med sitt.

Här menar hon att varje pedagog ansvarar och arbetar med sin grupp under läsåret.

Aktiv eller passiv

Cecilia tycker att hon inte tillhör de som är mest aktiva i värdegrundsarbetet och att det inte är alla som tycker om att sitta och prata om saker i en halvtimme. ”Konfliktlösare, extraförälder, administratör, fritidspedagog. Lärarens arbetsuppgifter ökar samtidigt som tiden för undervisning minskar. Förlovarna är de elever som behöver mycket stöd(GP 7/5 -08). Therese säger, med ett skratt, då hon får frågan om alla är lika aktiva i värdegrundsarbetet.

– Det aaaaantar jag att de är. Det är ingenting som jag vet. Men jag vet ju de med de lärarna som jag har jobbat med då hur mycket tid det har gått åt för att lösa konflikter, det som händer ute på rasten. Det är ju alltid någonting som händer och det behöver inte vara en stor grej det räcker med en liten grej, så blir det en jättecirkus utav det.

Carina känner inte att någon är mer aktiv utan alla är engagerade, men att hon har mer tid som fritidspedagog att ägna sig åt sådana frågor. Hon upplever inte någon som passiv. Däremot upplever vi i intervjun med Carina att hon ger många exempel på övningar som hon gör i barngruppen, bland annat en som går ut på att samarbeta genom att föreställa en bubbla som rör sig i rummet utan att gå sönder. Här tycker hon att det går lätt att observera hur de olika medlemmarna i gruppen fungerar.

Tova tycker att det finns en eller två som är passiva och har lagt det åt sidan, och det är en som är väldigt aktiv. Hon har lyckats förändra sin klass och kan ses som en positiv förebild. Här kommer hon även in på att det kan ha att göra hur det ser ut organisatoriskt i klassen för pedagogen.

Eget ämne

Cecilia tror att det finns en risk att värdegrundsfrågorna får stryka på foten i de äldre åldrarna och att man därför ska schemalägga det. Therese tycker

– Vi har ju det som eget ämne redan, och det måste ju de ha på skolan också, i och med att alla på hela skolan jobbar med livsviktigt, så måste det vara ett eget ämne. Sen kanske man inte måste få betyg i det. Men det är ju något alla jobbar med på skolan. Så det är ju som ett eget ämne.

Carina tycker att det är viktigt att jobba mycket med frågorna hela tiden, vilket hon inte tror att alla skolor gör, utan att de nöjer sig enbart med temadagar. Tova tror att det behöver både ligga som ett eget ämne för att det inte ska bli bortglömt och att det även behöver genomgå verksamheten. Orlenius (2001) säger att ”Värdegrundsfrågor behöver genomgå hela den pedagogiska verksamheten. Det betyder att det inte räcker med att arbeta med till exempel EQ (emotionell kompetens) några gånger i veckan” (s 223). En undersökning om, Värdegrunden: en studie av arbetet med att uppnå en god värdegrund hos eleverna gjord av Susanne Nilsson och Susanne Strömbäck visar att värdegrundsarbete ska genomgå hela verksamheten. ([epubl.ltu.se/1657-5299/20006/026/](http://publ.ltu.se/1657-5299/20006/026/))

Önsknings för framtiden

Fritidspedagogen Carina på Cirkelskolan menar att hon redan jobbar på det sätt som hon vill och läraren Cecilia vill ha flera korta pass och kunna styra mer själv över värdegrundsarbetet. Förskolläraren Therese på Triangelskolan vill fortsätta med massagen och att barnen ska få träffa olika människor både vad gäller etnicitet, ålder och handikapp. Hon har tankar om att dessa personer skulle kunna bjudas in till skolan för att berätta om sig själva, för att barnen skulle få ökad förståelse för andra. Hennes sätt att tänka utgår från alla människors lika värde som det står om i läroplanen. Läraren, Tova på samma skola säger

– Jag skulle vilja fortsätta jobba som vi gör nu, fast med *mer*, fler såna här dagar när vi jobbar mellan klasserna. För att jag tror att dels, så får vi en vinst, att vi som personal pratar med varandra och dels får barnen träffa varandra. Det gör att det inte blir lika konstigt ute på skolgården heller för dom, att träffa de större barnen. Nu är de inte jättemycket konflikter mellan större och mindre barn, det är det inte ändå. Men jag tror ändå att man vinner ännu mer på att kunna träffas gemensamt, jobba som idag, men utöka det lite grand, till fler såna

här samarbetsdagar, på nåt sätt. Sen om det är den, eller om det är FN- dan eller vad det än är, att hitta såna tillfällen när man gör saker gemensamt.

Det är dagar när alla elever får träna samarbete genom att de i åldersblandade grupper genomför olika aktiviteter tillsammans. Alla är nöjda med värdegrundsarbetet, men de flesta vill utveckla det på olika sätt.

Är *Livsviktigt* och *Tillsammans* nödvändigt?

Den frågan har väckts hos oss efter att ha undersökt pedagogernas syn och användandet av de båda materialen *Livsviktigt* och *Tillsammans*. Visst finns de med som inslag i undervisningen, men det är som Cecilia säger att materialet kan ha många bra grejer, men det kan andra också ha. Livsviktigs skapare trycker på att det är viktigt att följa materialet från pärm till pärm och det är också tanken med *Tillsammans*-materialet. Det vi kunnat se är att pedagogerna tar hänsyn till och utgår från flera olika faktorer när de utformar värdegrundsarbetet. Faktorer som framkommit, är att man t.ex. har fått fortbildning, som inspirerat till inslag i värdegrundsarbetet. En annan faktor som spelar in är hur gruppens behov ser ut. Utifrån det väljer man övningar som passar och det är inte nödvändigtvis de som finns med i materialet. Alla intervjuade pedagoger använder sig av olika metoder i värdegrundsarbetet.

Vi är väl medvetna om att generaliserbarheten hos våra informanter inte blir så stor eftersom de utgör en liten grupp, endast fyra stycken. De är dessutom av samma kön och de har alla arbetat i sexton till tjugotre år. Informanterna är som vi bedömer det representativa, men det kan tänkas att om vårt urval hade bestått av mer oerfarna pedagoger skulle materialanvändandet ha sett annorlunda ut, genom att man då kanske upplevt ett större behov av ett färdigställt material. Vad gäller reliabiliteten av vår studie ser vi att det som kan ha påverkat är att vi har turats om att intervjua samt att vi inte har kunnat utforma frågorna exakt likadant eftersom det inte heller är syftet med halvstrukturerade kvalitativa intervjuer. Validiteten i studien kan ha påverkats av att vi har fått en personlig relation med informanterna, genom våra verksamhetsförlagda utbildningar. Fördelen med att ha haft en tidigare kontakt med informanterna är att svaren blir mer uttömmande. Nackdelen är att de kan svara utifrån vad de anser vara önskvärt, men vi anser ändå att de har varit ärliga i sina svar. Svårigheten med att bedöma validiteten visar följande uttalande av Johansson och Svedner (2006) ”Eftersom man sitter fast i sitt eget tänkande är det svårt att upptäcka brister i hur man definierar begrepp; man räknar helt enkelt med att alla avser samma sak som man själv gör när man använder ett ord”. Ingen av representanterna svarade på våra kompletterande frågor, vilket kan bero på att vi inte har en personlig relation till dessa.

Då vi tillfrågade olika pedagoger om att delta i intervjuer fick vi varierande svar. Dels några som ville vara med och dels några som av olika anledningar inte ville delta. Vi funderade över vilka skäl som kan ligga till grund för att inte vilja delta i en undersökning. ”Pedagogisk forskning har ju i studie efter studie visat hur det mesta av det som görs i klassrummet är problematiskt, t.ex. har pedagogisk och didaktisk forskning visat att lärare har ordet i alltför hög utsträckning, flickor inte får lika mycket uppmärksamhet som pojkar, lärare lotsar elever till rätt svar osv. Lärare som skall svara på en enkät om yrket vill kanske inte medverka till ytterligare en studie som ska ”bevisa” att lärare arbetar på ett felaktigt sätt”(Claesson, 2002,s 42)? Detta tror vi även kan gälla för en del verksamma pedagoger.

Vi har upptäckt alla de intervjuade pedagogerna har en åsikt och en egen tolkning om vad värdegrunden är, vilket bekräftar vad som vi nämnde i teoridelen. Vi tycker att det även har blivit tydligt att personligheten hos pedagogerna påverkar värdegrundsarbetet. Det finns en medvetenhet hos pedagogerna om detta. Det som har visats sig är att pedagogerna tycker att de reflekterar och utvärderar, men att det definitivt är ett förbättringsområde. Det har kunnat utläsas av svaren att pedagogerna inte menar samma sak när vi frågar dem om utvärdering och reflektion. Det den ena menar med utvärdering definierar den andra som reflektion. Detta påverkar hur man svarar på hur ofta man utvärderar, hela tiden eller en gång om året. Vi anser att det är för lite reflektion av det vardagliga arbetet samt att det borde vara fler utvärderingstillfällen per termin.

Alla är medvetna om att värdegrundsarbetet skall genomsyra hela verksamheten även om det finns de som vill ha det som ett eget ämne. Orlenius menar att ”Det handlar också om vilket förhållningssätt läraren har till sina elever etc. // [m]en de måste också få möta vuxna som gestaltar sådana värden” (2001 s 223).

Det vi sett vad gäller materialen är att det är väldigt olika i sin utformning, både vad gäller handledning och övningar. *Tillsammans* är oerhört detaljerat och lämnar lite utrymme åt pedagogen att komma med egna tankar. Det känns stundtals som att det finns en syn på pedagogen som i det närmaste inkompetent. Detta tror vi delvis kan ha att göra med den tid och kultur som materialet har tillkommit i. Det var på 80- talet i USA som behovet uppstod. Vi ifrågasätter hur överförbart detta material är till dagens svenska samhälle. Det kanske har spelat ut sin roll, men vem vet kanske är det på väg tillbaka. I Pedagogiskt magasin (2008, nr 2) skriver Olle Holmberg, tidigare chef för lärarutbildningen i Malmö i sin kritik mot skolinspektionsutredningen *Tydlig och öppen – förslag till en stärkt skolinspektion* ((SOU 2007:101) att denna är ett försök att bakvägen förändra den svenska skolan. Han menar ”Men tror man att man kommer åt ’sanningen’ med inspektörer som är ’operatörer’ av ett objektiva system är man på drift bort från all tillgänglig forskning och erfarenhet // [d]etta tänkande är uttryck för en positivistisk grundhållning av ett slag som under lång tid varit sällsynt i det som publicerats om skola och utbildning i offentliga seriösa sammanhang”(s 61). Han säger vidare att det inte nämns någonting i utredningen om kritiskt tänkande, demokratisk kompetens och då ger han som exempel tolerans och empati. Inte heller nämns någonting om metoder att tillägna sig ny kunskap, få sammanhang och möjligheter att ta initiativ och förmåga till dynamiskt tänkande eller mångkulturell kompetens. ”Det är som om dessa förmågor inte hade med kunskap att göra”(Holmberg, 2008 s 63).

Livsviktigtmaterialet lämnar mer utrymme åt pedagogen att utforma lektionerna, vilket vi upplever som positivt och mer överensstämmande med gällande målstyrda läroplan. Det lämnar däremot lite utrymme åt pedagogen att utgå från gruppens behov då det är för avsikt att gå igenom alla fem områdena i tur och ordning. Alla pedagogerna plockade ur materialet och den stora anledningen till det tror vi är att man måste utgå från den aktuella barngruppen. Därför ifrågasätter vi om det är nödvändigt att bara ha ett material istället för att plocka ihop sin egen värdegrund, genom att använda olika material och att bli medveten om sitt förhållningssätt.

Fortsatt forskning i ämnet skulle kunna vara att genomföra en liknande studie i ett område med större andel elever med etnisk bakgrund än andel elever med svensk bakgrund för att se om det är föreligger någon skillnad i värdegrundsarbetet.

---

¹ Det finns andra material/metoder än de två som vi valt: *Livs viktig* och *Tillsamman*. ”Det är ditt val” är en metod utvecklad av Nick Drummond och Mats Edin. (Drummond & Edin 2006). *Var går gränsen?* är en bok som används i skolan (Lindell & Hartikainen 2001). Friends har ett handledningsmaterial som heter *Inspiration*. Prijekt Charlie ett undervisningsmaterial, som från början kommer från USA, för att skapa sunda relationer och för att stå emot gruppträck.

² I boken *Theorizing childhood* diskuterar författarna Allison James, Chris Jenks och Alan Prout (1997) hur barn uppfattas över tid. De menar att det går att skönja fem sätt som barn har setts på. Det onda barnet, det oskyldiga barnet, Det inneboende barnet, Det naturligt utvecklade barnet och Det omedvetna barnet. Det finns alltså fler barnförståelser och andra sätt att benämna dessa än Johansson och Johansson (2003).

³ Enligt Golemans (2007) teori styr amygdala, som är en mandelformad cellgrupp i främre delen av tinningsloben, beteenden som flykt eller kampreaktioner. Vi blir direkt mer uppmärksamma på ansiktena runt omkring oss för att kunna avläsa om någon mer fara närmar sig. När vi blir observanta, blir vi också mer mottagliga för emotionell smitta, se vidare i *Emotional Contagion*, Hatfield, Elaine, m fl. (1994). I normala fall ska amygdala göra oss uppmärksamma på nya saker vi behöver bedöma och överväga om det är ett annalkande hot. Rollen som utlösare är inget nytt men att den som en del i hjärnan spelar en social roll är nyligen upptäckt.

Alla signaler kommer först in i talamus som sedan skickar dem vidare och för den inte bara till syncentret utan också till amygdala. Där tolkas ansiktsuttryck och tonfall. Det finns ingen koppling till talcentrum utan vi tolkar det som en känsla i kroppen. Att vi kan utlösa en känsla hos någon annan vittnar om kraften bakom denna mekanism. Emotionell smitta är ett exempel på att det som kan kallas hjärnans genväg är verksam. Genvägen är neurala kretsar som signalerar automatiskt med oerhörd hastighet. Huvudvägen däremot går genom ett neuralt system som arbetar långsammare. Den är vi medvetna om och det ger oss en viss kontroll vilket inte går att säga att genvägen ger. Genvägen låter oss omedelbart känna med någon annan medan huvudvägen gör att vi kan tänka på det vi känner. Den förra är snabb men inte exakt och den senare är långsammare men mer precis, se vidare i *Journal of Neuroscience*, Williams, Mark m. fl.(2004, 24). Genvägen kan uppfatta rädsla på några millisekunder. Skillnaden i hastighet ger oss möjlighet att fatta omedelbara beslut som vi senare kan komma att ångra och som huvudvägen kan försöka att återställa eller inte. Svenska forskare har på en internationell konferens med titeln *The Social Brain* som hölls 2003 funnit att en bild av ett glatt ansikte räcker för att aktivera musklerna för ett leende. Vi imiterar andra genom reflex och det gör oss mottagliga för emotionell påverkan från andra utan att vi alltid är medvetna om det (Goleman, 2007).

⁴ Lions är en av världens största hjälporganisationer med 1,4 miljoner medlemmar. Medlemmarna engagerar sig ideellt i olika samhälls- och hjälpprojekt för att göra världen till en bättre värld att leva i. Lions förbättrar livskvaliteten för människor lokalt, nationellt och internationellt. Lions styrelse består av tolv medelålders män och en kvinna.(www.lions.se)

⁵ Bakgrunden till att Rick Little startade Quest International är att han vid nitton års ålder var med om en olycka. Kl. 5 på morgonen föll Rick Little i sömn och hans bil, rusade över kanten på en vägbank som var över tre meter hög och kraschade mot ett träd. Han tillbringade de följande sex månaderna liggande i sträck med bruten rygg. Rick märkte att han hade mycket tid att tänka igenom sitt liv. Detta liv som inget under hans trettonåriga skoltid hade förberett honom för. Bara två veckor efter han blev utskriven från sjukhuset, hittade han sin mamma en eftermiddag liggande halvt medvetslös på golvet efter en överdos av sömnmedel. Rick konfronterades återigen med bristfälligheten i hans formella utbildning i att förbereda honom för att hantera sociala och emotionella problem i hans liv. De följande månaderna började Rick att formulera en idé. Utvecklandet av en kurs som skulle utrusta studenter med hög självaktning, relationsförmåga och skicklighet i att lösa konflikter. Rick började resa runt och intervjuar highschool elever för att ta reda på vad de ville ha med programmet. Rick var ihärdig och när han fyllde tjugo hade han sålt sin bil, sina kläder och hade lånat från vänner och hade en stor skuld. Någon föreslog honom att gå till någon stiftelse och be att få pengar till projektet. Han ansökte om bidrag från många olika håll och till slut lyckades han få ett för att kunna sätta igång med sitt projekt. Läromedelsprogrammet är hittills spridits i över 30 000 skolor i 50 stater i USA och 32 andra länder. Tre miljoner barn varje år får lära sig viktiga förmågor för livet eftersom en 19- åring vägrade att ta ett nej som ett svar.(1/5-08 egen översättning)
www.iyfnet.org/section.cfm/2/242/545

---

⁶ Kohlberg är moralfilosof och hans teorier bygger på ”att det finns en universell giltig moralisk utveckling innebär också att det finns en universell giltig moral. Kohlbergs trappa består av sex steg: 1, straff/lydnad, 2, lust/belöning, 3, snäll mot andra, 4, lag och ordning, 5, ömsesidig social orientering, 6, universella principer. Dessa delas in i nivåer som är, den förmoraliska steg 1-2, den konventionella nivån steg 3-4 och den principiella nivån steg 5-6.

⁷ Johansson och Johansson(2003) säger följande om diskursteori, ” Kännetecknande för en diskurs är att den befinner sig i dialog med konkurrerande diskurser som var och en strävar efter att äga självklarhet och framstå som den enda sanna. All kunskap och all sanning är på så sätt resultat av maktkamper”

Litteraturförteckning

- Claesson, Silwa (2002). *Spår av teorier i praktiken. Några skolexempel*. Lund: Studentlitteratur.
- Colnerud, Gunnel & Granström, Kjell (2002). *Respekt för läraryrket*. Stockholm: HLS Förlag.
- Colnerud, Gunnel & S Hägglund (2004). *Etiska lärare - moraliska barn. Forskning kring värdefrågor i skolans praktik*. Linköping: Unitryck
- Dysthe, Olga (Red.). (2003). *Dialog, samspel och lärande*. Lund: studentlitteratur
- Gardner, Howard (1983). *De sju intelligenserna*. Jönköping: Brain books AB.
- Gerle, Elisabeth (2000) *Mångkulturalismer och skola?* Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Goleman, Daniel (2007) *Social intelligens*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Gren, Jenny (2001). *Etik i pedagogers vardagsarbete*. Stockholm: Liber AB.
- Hedin, Christer & Pirjo Lahdenperä (2001) *Värdegrund och samhällsutveckling*. Stockholm: Stockholms universitetsförlag.
- James, Allison & Jenks, Chris & Prout, Allan (1998). *Theorizing childhood*. Cambridge: Polite Press.
- Johansson, Bo & Svedner, Per Olof (2006). *Examensarbetet i lärarutbildningen. Undersökningsmetoder och språklig utformning*. Uppsala: Kunskapsföretaget i Uppsala läromedel & utbildning,
- Johansson, Eva & Johansson, Barbro (2003). *Etiska möten i skolan*. Stockholm: Liber AB.
- Kimber, Birgitta (2001) *Livsviktigt: [Social och emotionell träning- SET], Lärarhandledning*. Solna: Ekelunds förlag.
- Kimber, Birgitta (2004). *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens. Teori och praktisk tillämpning för pedagoger*. Solna: Ekelunds förlag.
- Kimber, Birgitta (2005). *Livsviktigt: [Social och emotionell träning- SET], Elevbok*. Malmö: Gleerup.
- Orlenius, Kennert (2001). *Värdegrunden finns den?* Runa förlag, Stockholm.
- Patel, Runa & Tebelis, Bo (2003). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.
- Sigurdsson, Ola (2002) *Den goda skolan. Om etik, läroplaner och skolans värdegrund*. Lund: Studentlitteratur
- Skolverket (1999). *Ständigt alltid! Skolans värdegrund. Kommentarer till värdegrunden*. Liber distribution.

Stensmo, Christer (2002). Vetenskapsteori och metod för lärare. Uppsala: Kunskapsföretaget i Uppsala AB.

Stukat, Staffan (2005). *Att skriva en utbildningsvetenskaplig rapport*. Lund: Studentlitteratur.

Sylvander, Inga, Marta Cullberg & Birgitta Böhm (1992) *Empati. Känna, förstå och växa*. Arlöv: Almqvist och Wiksells förlag.

Säljö, Roger (2000). *Lärande i praktiken*. Stockholm: Prisma.

Söderström, Åsa. (2004). Elevers ansvar för sitt skolarbete – ett individuellt projekt. I: Colnerud, G. & Hägglund, S. (red) *Etiska lärare – moraliska barn. Forskning kring värdefrågor i skolans praktik*. Linköpings Universitet, UniTryck

Tillsammans, (1996). Lions Quest lågstadium. Ett program för Tillväxt- Mognad- Utveckling. Lärarhandledning Årskurs 1. Arboga: Lions Quest

Wennberg, Bodil (2000). *EQ på svenska*. Stockholm: Natur och kultur.

Vygotskij, L (1934/1999) *Tänkande och språk*. Göteborgs: Daidalos

Zackari, Gunilla & Modigh, Fredrik (2000). *Värdegrundsboken om samtal för demokrati i skolan*. Stockholm: Skolverket/Fritzes.

Tidnings- och Tidskriftartiklar

Holmberg, Olle (2008). Ny inspektion förödande för skolan. *Pedagogiska magasinet*, 2, 61-64.

Svensson, Peder (2008, 13 maj). Lärare missnöjda med utbildningen. *Göteborgs- Posten*, sid 5.

Annebäck, Karin (2008, 7 maj). Tyngda av allt fler uppgifter. *Göteborgs- Posten*, sid 6.

Utbildningsdepartementet (1998). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet. Lpo 94 anpassad till att också omfatta förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Skolverket/Fritzes.

Uppsatser

Isaksson, Mirjam & Silverhed, Jenny (2005). *Empati i skolan. En studie om hur skolan kan hjälpa elever att utveckla empati. Lärarexamensuppsats*. Luleå universitet, Institutionen för utbildningsvetenskap, Luleå.

Noajnas, Amir (2008). *Värdegrund och känslor i skolan: Vilka är förutsättningarna? Lärarexamensuppsats*. Karlstads universitet. Estetisk- filosofiska fakulteten. Karlstad.

Opazo, Sandra & Sandberg, Camilla. (2007). Hur arbetar lärare i skolor 4-6 med värdegrunden? Lärarexamensuppsats. Malmö högskola. Institutionen för individ och samhälle. Malmö.

Icke publicerade källor

Lindell, Björn (2008, 20 maj). *Du är den bästa föräldern ditt barn kan få!* Föreläsning. Göteborg.

Jansson – Fredriksson, Marianne (2008, 16 april). Telefonintervju.

Kimber, Birgitta (2008, 18 april) Telefonintervju.

Ölafsson, Siggis (2008, 5 mars) *Livskunskap*. Föreläsning. Göteborg

Intervjuer med fyra pedagoger under våren 2008.

Internet

www.lions.se

www.lions-quest.org/story/history.php

www.lions.quest.se

www.set.st

Frågor till representanterna

Lions Questrepresentant

1. Vad har du för yrke?
2. Hur länge har du arbetat med Lions Quest?
3. Hur kommer det sig att du arbetar med Lions Quest?
4. Vem skapade Lions Quest?
5. Vilket är syftet med Lions Quest?
6. Har Lions quest materialet omarbetats?
7. Vad grundar sig Lions quest på? (Lpo94)
8. Känner du till något annat material som man kan arbeta med värdegrundsfrågor utifrån?
9. Hur kommer det sig att det inte går att köpa materialet utan att ha gått kurs?
10. Om det inte finns tid till reflektion och handledning hur tror du att det påverkar resultatet med arbetet med materialet?
11. Hur ser du på framtiden med arbetet med Lions quest i svenska skolor?
12. Tycker du att det är några skolämnen som lämpar sig bättre än andra att integrera i värdegrundsarbetet?
13. I övningshäftet för årskurs tre tas det upp mycket om droger och alkohol och hur barn bör förhålla sig till det Hur kommer det sig att ni vill ta upp det redan i tidigare åldrar?
14. För mig känns det lite väl tidigt. Kan det vara så att man istället väcker nyfikenhet genom att man fokuserar på det som är farligt? Uppfyller förväntningar?
15. Något mer du vill ha med?
16. Ska det vara ett eget ämne?
17. Tycker du att det skall stå med i kursplanen som ett eget ämne?

SETs skapare

1. Vad har du arbetat med tidigare?
2. Hur kom det sig att du började skapa materialet?
3. Vad tycker du är värdegrunden?
4. Hur länge har livsviktigt funnits?
5. Vad grundar sig SET på? Vilken teori?
6. Har du kommit i kontakt med annat material? I så fall vilket?
7. Hur ser du på värdegrundsarbetet i skolan?
8. Hur tycker du att det ska se ut, ska det vara ett eget ämne?
9. Om inte finns tid för reflektion och utvärdering, hur tror du att det påverkar resultatet av att arbeta med materialet?
10. Tycker du att det är några skolämnen som lämpar sig bättre än andra att integrera värdegrundsarbetet i?
11. Behöver personalen utbildning i materialet?
12. Vilka barn vinner mest på att arbeta med livsviktigt?
13. Hur stor utbredning har SET fått?
14. Hur tycker du att pedagoger skall förhålla sig till elever som eventuellt inte vill delta?
15. Hur arbetar du med SET idag?
16. Finns det någon utvärdering gjord och var någonstans?
17. Hur ser du på framtiden vad gäller arbetet med SET i svenska skolor?

Frågelista

Lärarens bakgrund

Hur länge har du arbetat som lärare?

Hur länge på den här skolan?

Vilka åldrar har du arbetat med tidigare?

Vad fick du med dig från utbildningen gällande värdegrunden?

Vad tycker du är värdegrunden?

Vad är särskilt viktigt för dig?

Hur tycker du att sammansättningen av barngruppen påverkar värdegrundsarbetet?

Hur arbetar skolan förebyggande mot mobbning?

Hur arbetar ditt arbetslag med värdegrunden?

Hur arbetar skolan med värdegrunden?

Hur tycker du att kvaliteten är på skolans gemensamma värdegrundsarbete?

Är det några av skolans pedagoger som är mer aktiva eller passiva vad gäller värdegrundsarbetet?

Vad tror du det kan bero på?

Hur tror du att personligheten påverkar värdegrundsarbetet?

Materialiet

Vilket material arbetar ni med på skolan?

Hur länge har ni arbetat med materialet?

Har du fått någon utbildning om materialet?

Har du gått någon annan utbildning som du har användning för i värdegrundsarbetet? Hur arbetade ni med värdegrunden tidigare?

Hur använder du dig av materialet?

Vad tycker du om materialet?

Har du valt ut vissa delar som du använder dig av och i så fall vilka?

Har du valt bort vissa delar och i så fall vilka?

Varför har du gjort på detta sätt?

Vad tycker du om lärarhandledningens uppläggning?

Vad anser du fungerar bra med materialet?

Vad anser du fungerar mindre bra?

Vem initierade det och när?

Hur kom det sig att skolan valde detta materialet?

Diskuterar arbetslaget värdegrundsarbetet?

Diskuterar skolan värdegrundsarbetet?

Är alla pedagoger på skolan lika aktiva och involverade i värdegrundsarbetet?

Utvärderar ni och i så fall hur?

Materialiet och eleverna

Upplever du att det finns elever som inte vill jobba med värdegrundsfrågor? Vad tror du att det kan bero på?

Vilka elever tror du att värdegrundsarbetet har bäst effekt på?
Hur vill materialet att eleverna ska vara?
Är föräldrarna involverade i att vara med och arbeta med materialet?

Arbetsgrupp och skollledning

Upplever du att det finns en gemensam syn på arbetet med värdegrunden på din skola?
Vilket stöd anser du att du får av ledningen?
Medför värdegrunden mer arbete? Var tas tiden i så fall ifrån?

Schemalagt eller genomsyrad värdegrund

Har arbetslaget avsatt tid för reflektion och dokumentation av värdegrundsarbetet?
Arbetar du med det även inom andra ämnen?
Hur ser du på EQ som ett eget ämne i kursplanen?

Om du fick önska: hur skulle du då vilja jobba med de här frågorna?!
Önska fritt!